

APPENDIX E

A Collection of Popular Sanskrit Maxims

न्यायसंग्रहः

अक्षके (अकें)चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं वजेत् If one finds honey close at hand in the corner (or on the Ark tree), then why go to the mountain for it ? If a required thing is available without efforts near at hand one does not waste one's time and energy to get it from a distant place. cf. SB. on MS. 1. 2. 4 where the second line is as follows : इष्टस्थार्थस्य संसिद्धौ को विद्वान् यत्नमाचरेत् ॥ also यदि ह्यपानमहतरच कर्मणः समं फलं जायेत ततोऽके चेन्मधु विन्देतेर्यनैव न्यायेनालपेन सिद्धं महति न करिचत् प्रवर्तेत । तन्त्रवार्तिक on SB. on MS. 1. 2. 17.

अकृतव्यूहः पाणिनीयाः The followers of Pāṇini do not supply an ellipsis or bring about a modification in the structure or formation of a word without proper reasoning. Here the word पाणिनीयाः is only illustrative (उपलक्षणमात्रम्); it stands for all intelligent persons resorting to sound reasoning. बुद्धिमन्त ऊहापाहकुशलः पुरुषा निमित्तं चिनाशोन्मुखं दृश्वा तप्रयुक्तं कायं न कुर्वन्तीत्यर्थः । लौ. न्याय. (लौकिकन्यायसाहस्री) .

अज्ञगुणविरोधे तादथ्यादिति न्यायः (MS. 12. 2. 25)
If there be a contradiction between the accessory of the subordinate and the principal the accessory of the subordinate subserves the principal, as it is meant for accomplishing the completion of the principal. cf. अज्ञगुणेन प्रधानगुणस्य विरोधे सति अज्ञस्य प्रधानत्वात् । प्रधानसाद्गुण्यसिद्ध्यर्थं हि अज्ञं क्रियते । 'धर्मधर्मिविरोधे च धर्मिणो बलवत्तरा । ' अज्ञापेक्षया साक्षाददं बलीयः । मीमांसाकोष (मी. को.)

अज्ञारन्यायः Charcoal when heated burns if it is touched and blackens when extinct; both ways it is harmful. अज्ञार thus resembles a wicked person. cf. त्वया स्वहस्तेनाज्ञाराः कर्षिताः । Pt. 1; उष्णो दहति चाज्ञारः शीतः कृष्णायते करम् । H. 1. 80.

अग्निशिखान्यायः Flames of fire, by nature, always go upwards. According to Jainism Ātmān also goes above. कदर्थितस्यापि हि धैयवृत्तेन शक्यते धैयेगुणः प्रमाणैः । अधोमुखस्यापि कृतस्य बहेनाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥ Bh. 2. 106.

अग्निहोत्रन्यायः Vide Dictionary p. 18.

अज्ञगुलिदीपिकया ध्वान्तध्वंसविदिः The maxim applies when a person attempts to dispel darkness with a lamp which is not bigger than his finger. The maxim

implies the use of a manifestly inadequate means to bring about a great result. cf. यत्र महाकर्मीनिष्ठतये स्वल्पमर्थात् तत्रासमर्थप्रायं कारणं प्रयुज्यते तत्राय (न्यायः) संचरति । लौ. न्याय.

अज्ञगुल्यग्रं न तेनैवाङ्गुल्यग्रेण स्पृश्यते The tip of a finger cannot be touched by itself. The edge of a sword cannot cut itself. A man cannot mount on his own shoulder (स्वस्कधारोहणं). cf. न हि पाकः पच्यते छिदा वा छिथते । नापि करणकमेत्वं कर्तुकमेत्वं वा एकस्य संभवति । न श्वेषगुल्यग्रेणाङ्गुल्यम् स्पृश्यते नायज्ञगुल्यग्रमात्मानं स्पृशति । तेनासां विधानां दृष्टान्ते क्वाचिदप्यदर्शनाज्ञानेऽपि नास्ति संभवः । पार्थसारथि on श्लोकार्तिक, शून्यवाद.

अज्ञगुल्यग्रे हस्तियूथशतमास्ते The existence of a hundred herds of elephants on the tip of a finger illustrates an absurdity or complete disbelief. यत्राप्रद्वेयतोपन्यासो विबक्ष्यते, तत्रायमवतरतीति । लौ. न्याय. उक्तं चैतदुच्चेन—“यदाप्तोऽपि कर्मैचिदुपदिशति न त्वयाननुभूताथेविषयं वाक्यं प्रयोक्तव्यं यथाङ्गुल्यग्रे हस्तियूथशतमास्ते इति । तत्रार्थव्यभिचारः स्फुटः । ” चित्सुखी.

अज्ञाकृपाणीयन्यायः The maxim of the she-goat and the sword. The goat is suddenly killed by accidental contact with a sword. The maxim illustrates any surprising event happening altogether by chance. In the maxims, काकतालीय, खल्वाटबिल्कीय etc. belonging to the same class, there is unexpected इष्टलाभ or अनिष्टलाभ; while here there is nothing but अनिष्टप्राप्ति. एवमागच्छन्या अजाया: कृपाणपतनायथा बधस्तस्दृशं मरणमिति फलितोऽर्थः । लौ. न्याय. यथाजया भूमि खननत्यात्मबधाय कृपाणो दर्शितस्तुत्यं वृत्तं केनचिदात्मविनाशाय कृतमज्ञाकृपाणीयम् । com. on G. M. 3. 196. Molesworth defines it as “The maxim of the sword upon the neck of the goat. Expressive of meekness and absolute helplessness.” cf. अजापुत्रं बलि दयाद् देवो दुर्बलधातकः ।

अजागलस्तनन्यायः The maxim of the fleshy protuberance or nipple hanging down from the neck of goats. Figuratively this stands as an emblem of anything worthless or useless. धमाथेकामयोक्षाणा यस्येकोऽपि न विद्यते । अजागलस्तनस्थैव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥

अजा (ज्ञा) तपुत्रनामोत्कीर्तनन्यायः The maxim of proclaiming the name of a son before he is born. This

act resembles the counting of chickens before they are hatched. But man often indulges in giving names to his activities which are non-existent.

अतिदेशन्यायः Vide Dictionary p. 42.

अत्यन्तपराजयाद्वरं संशयोऽपि It is better to have even a doubtful condition than a crushing defeat; cf. मारणाय यद्यैतोऽव्यगच्छेदं स्वीकरोति । and मरणाद्वरं व्याधिः । Survival after all is preferable to complete destruction. "Half a loaf is better than no bread." सर्वनाशे समुत्पन्ने खर्षं त्यजति पण्डितः । Pt.

अधिकारन्यायः The rule regarding qualifications (required of a sacrificer). The sixth adhyāya of MS. deals with this topic. दर्शपूर्णमासाभ्यां सर्वग्रामो यजेत् । ज्योतिष्ठोमेन स्वर्गकामो यजेत् । etc. are the injunctions under discussion. किञ्चित्पुरुषविशेषणवेनाश्रुतमप्यधिकारिविशेषणं भवति । यथाध्ययनसिद्धा विद्या, अभिसाध्येषु च कर्मसु आधानसिद्धाभिमत्ता, सामर्थ्यं च । मीमांसान्यायप्रकाशः.

अनन्यलभ्यः शब्दार्थः The meaning of a word is that which cannot be known from any other source (such as implication etc.). cf. स एव हि शब्दस्यार्थो यः प्रकारान्तरेण न लभ्यते । अनन्यलभ्यः शब्दार्थं इति न्यायात् । अत एव न गृह्णापदस्य तीरमर्थः । लक्षणैव प्रतिपत्तिसंभवात् । मीमांसान्यायप्रकाशः । यः शब्दो यत्र वृद्धैरसति वृत्त्यन्तरे प्रयुज्यते स तस्य वाचको यथा स्वर्गशब्दः सुखविशेषे प्रयुज्यमानस्तस्य वाचकः । कुसुमाजालि.

अनारभ्याधीताविधिन्यायः The maxim of the injunctions (such as यस्य खादिरः शुश्रो भवति स च्छान्दसामेव रसेनाच्यति, सरसा अस्याहुतयो भवन्ति । यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न स पापं श्लोक श्रुणेति । etc.) studied or taught or read without reference to any particular subject. These विधिःs are to be construed with प्रकृत्यर्थ alone (तस्मात् प्रकृत्यर्थोऽनारभ्यविधिः ।).

अनुवृत्तिन्यायः The maxim of service, obedience or repetition. cf. सिंहो बली द्विरदशकरमांसभोक्ता संबस्तरेण कुरुते रतिमेकवारम् । पारावतः खरशिलाकणभौजेनोऽपि कामीति नित्यमनुवृत्तिरिहापि हेतुः ॥

अन्तरङ्गबहिरङ्गयोरन्तरङ्गं बलीयः The rule which proves that out of the proximate (closely related) and the remote (distantly related) the former is stronger. Read : 'तत् कस्य हेतोः? अत्र हि पूर्वः प्रत्ययो भवेत् । ये धर्मा अपूर्वार्थाः, ते साक्षाद्दूर्बेणासंबध्यमानास्तदज्जेषु चिनायन्ते । अतस्तत्र बुद्धिरपूर्वसंभवेन निर्बत्माना अज्जेषु प्रबत्माना अन्तरङ्गे तावदापतति । ततो व्यवहिते बहिरङ्गे । यत्र च पूर्वमापतति तत्रैव तिष्ठति, तदतिकमे कारणाभावात्' । SB. on MS. 12. 2. 11.

अन्तर्दीपिकान्यायः The maxim of a lamp in a central position. The maxim applies to a thing which serves a double purpose. cf. 'नित्यं सर्वदा । नित्यं सत्येन नित्यं तपसा नित्यं सम्यग्ज्ञानेनेति सर्वत्र नित्यशब्दोऽन्तर्दीपिकान्यायेनानुषक्तव्यः' । Samkara on Mund. 3. 1. 5. cf. देहलीरीपन्याय and मध्यदीपन्याय.

अन्धकर्तवीयन्यायः The maxim of the blind man and the quail. This maxim, along with अजाकृपाणीय, काकतालीय etc., is used to express a wholly fortuitous occurrence. 'अन्धकर्तवीयन्यायः' com. on G. M. 3. 195; संसारसागरमिमं भ्रमता नितान्तं जीवेन मानवभवः सम्बापि दैवात् । तत्रापि यद्भुवनमान्यकुले प्रसूतिः सत्संगतिश्च तदिहान्धकर्तवीयम्' । यशस्तिलक 2. 153.

अन्धगजन्यायः The maxim of blind men and an elephant. Several blind men, each one touching the particular limb of an elephant, tried to form an idea of the shape of that elephant. As none of them could get the entire view of the elephant none could form a comprehensive judgment of the shape of the animal. Their judgment was bound to be incomplete, defective and lop-sided. The maxim illustrates the divergence of views held by the ignorant about God.

अन्धगोलाङ्गूलन्यायः The maxim of the blind man and the cow's tail. The maxim is used to illustrate how the guillible are often waylaid by the wicked. A wicked man found a blind man wandering helplessly. The wicked man expressing sympathy for the blind, deprived him of his valuables and putting a cow's tail into his hand told him to follow her. The result is anybody's guess. 'यदि चाज्जस्य सतोः सुमुक्षोरचेतनमात्मानाम्बेद्युप-दिशेत् प्रमाणभूतं शाङ्कं स श्रेष्ठानतयान्धगोलाङ्गूलन्यायेन तदात्मदृष्टिन परित्यजेत् तदूद्यतिरिक्तं चात्मानं न प्रतिपद्येत तथा सति पुरुषार्थद्विहन्येतानर्थं च ऋच्छेत् । S. B. on Br. Sūt. 1. 1. 7.

अन्धदर्पणन्यायः The maxim of a mirror for a blind man. The maxims like अरप्यरोदनन्याय, मूर्खसेवनन्याय, जलतादनन्याय etc. belong to the class of this maxim. The maxim is used to illustrate the vainness of efforts. यस्य नास्ति स्वयं प्रश्ना शाङ्कं तस्य करोति किम् । लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥ H. 3. 115.

अन्धपरंपरान्यायः The maxim of a continuous series of blind men. The maxim is used in those cases where people blindly or thoughtlessly follow others, not caring to see whether their doing so would not be a leap in the dark. cf. आविद्यायामन्तरे वर्तमानः स्वयं धीरः पण्डितमन्यमानः । द्वद्दस्यमानः परियन्ति सूडा अधेनैव नीयमान यथान्धाः ॥ Kath. 1. 2. 5; अनादिवेऽपि अन्धपरंपरान्यायेनाप्रतिष्ठैवानवस्थाव्यवहारलोपिती स्यान्नामित्रायासिद्धिः । S. B. on Br. Sūt. 2. 2. 30.

अन्योन्याश्रयन्यायः The rule of mutual interdependence. The causes which are mutually dependent lead to no sound result in science. A vessel tied to another vessel leads to the safety of neither.

अन्यव्यतिरेकन्यायः The rule of presence and absence; positive and negative assertion. cf. All A is B. All not-B is not-A. यत्सत्वे यत्स्त्वमन्वयः, यद्भावे यद्भावो व्यतिरेकः । अन्येन व्यतिरेकेण च व्याप्तिमिति हेतान्यं प्रवर्तते । यथा वहौ साध्ये धमवत्वम् । गत गत

वहिनार्स्ति तत्र धूमोऽपि नास्तीति व्यतिरेकव्याप्तिः, यथा महानसदौ ।
—लौ. न्याय; आकृतिज्ञानसत्त्वे व्यक्तिज्ञानम्, आकृतिज्ञानभावे व्यक्ति-
ज्ञानभाव इति आकृतिरेव शब्दार्थः, न व्यक्तिः । एवं प्रतिसत्त्वे स्वर्गं-
शब्दप्रयोगः, प्रत्यभावे न इति प्रतिरेव स्वर्गशब्दवाच्या । —मी. को.

अपवादैरुत्सर्गा बाध्यन्ते General rules are set aside by special ones. cf. Mbh. 2. 1. 24; लब्धप्रतिष्ठाः प्रथमं युगं
कि बलवत्तरैः । अपवादैरिवोत्सर्गः कृतव्यावृत्तयः पैरैः ॥ Ku. 2. 27;
यः कश्चन रघुणां हि परमेकः परंतपः । अपवाद इबोत्सर्गं व्यावर्तयितु-
मीश्वरः ॥ R. 15. 7.

अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुच्यति A co-uterine brother leaves a person following a wrong (dangerous, impious) path. The general golden rule is महाजने येन गतः स पन्थाः । One who does not follow this rule becomes a heretic, an atheist. cf. यन्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यक्तोऽपि सहायताम् । अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुच्यति ॥ Rām.; A. R.; अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः ॥ R. 9. 74.

अपराह्णच्छायान्यायः The maxim of the shadow in the latter half of the day. In the afternoon the shadow of the sun is underneath our feet while towards evening it goes on lengthening. The case is quite the reverse from the sunrise till midday. आरम्भयुर्वी क्षयिणी क्रमेण उव्वी पुरा द्विद्वयी च पश्चात् । दिनाय पूर्वीधपरार्थीभेदा तायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ The maxim is used to illustrate the nature of friendship of the good and the wicked.

स्त्रीसे शास्त्रमर्थवत् Scripture becomes purposeful when an injunction has not been enjoined by any other scriptural injunction. तथाहि—‘आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदियासितव्यः’ इति श्रुतिः । अत्र श्रोतव्य इत्यनुवादः । (स्वाध्यायोऽपेतव्यः इति) अध्ययनविधिना साङ्गस्य स्वाध्यायास्य ग्रहणे अधीतवेदस्य पुरुषस्य प्रयोजनवदर्थदर्शनात् । तक्षिणीयाय स्वरसत एव श्रवणे प्रवर्तमानतया तस्य प्राप्तत्वात् । मन्तव्य इति चातुर्वादः श्रवणप्रतिष्ठार्थ-त्वेन मनसस्यापि प्राप्तत्वात् । लौ. न्याय.; प्रमाणान्तरसिद्धस्य न शास्त्रं विषयत्वम् । सिद्धान्तचन्द्रिका 1. 1. 1.

अविघफेनादिन्यायः The maxim of the superimposition of the name and form of foam etc. on the ocean. cf. स्त्रिनाम ब्रह्मस्ये सञ्चिदानन्दरूपवस्तुनि । अब्दौ फेनादिवर् सर्वताम-रूपप्रसारणम् । न्यायहृषदृष्टान्तमाह—अब्दौ फेनादिवदिति । अब्दौ अवस्थताया विक्षेपात्मिकाया मायायास्तत्रैव फेनतरङ्गबुद्भुदाकरेण विवर्तनं सुषिष्यन्तेनोच्यते, तथात्रापीति भावः । —लौ. न्याय.; आवर्त-बुद्भुदतरङ्गमयात् विकारानन्मो यथा सलिलेन हि तत् समस्तम् । U. 3. 47. The maxim is used to illustrate the विवर्तवाद of the Advaita Vedanta.

अभ्यन्तरे हि समुद्रायेऽवयवे इति न्यायः The maxim of the application to the part when it is applicable to the whole thing. When a tree moves by the force of wind the branches of it also move without fail. समुद्रायेषु हि शब्दाः प्रवृत्ता अवयवेष्वपि वर्तते । तथाय, पूर्वे पञ्चालः, उत्तरे पञ्चालः, तैलं भुक्तम्, दृतं भुक्तम्, शुक्लः, नीलः, कृष्ण इति । एवमयं समुद्राय व्याकरणशब्दः प्रवृत्तोऽवयवेऽपि प्रवर्तते । लौ. न्याय.

अभ्यहितं पूर्वम् That which is more worthy should come first. The origin of the maxim is in Mb. 2. 2. 34.

(अभ्यहितं पूर्वं निपततीति वक्तव्यम् । मतापितरौ श्रद्धासेषे ।) However, it is extended to other fields. cf. ऋब्बेदस्य प्राथमेन सर्वत्राम्नातत्वादभ्यहितं पूर्वमिति न्यायेनाभ्यहितत्वात् तद्व्याख्यानामादौ युक्तम् । Sayana's Intro. to Ry.; अभ्यहितं पूर्वमिति न्यायमात्रिय लन्त्रप्रसगप्रतिपादकयोरेकादशाद्वादशाभ्यायोः पूर्वोत्तरभाव उपपादितः । J. N. V. 12.

अभ्युपगमसिद्धान्तन्यायः The rule of an implied axiom or a dogmatic corollary. This is an admitted proposition in the न्यायदर्शन. A corollary, though not explicitly stated, follows the statement of an aphorism so as to render a demonstration of the corollary superfluous.

अम्बुनि मज्जन्त्यलाबूनि ग्रावाणः प्लवन्ते Gourds sink in water, but stones float. This maxim is used to illustrate an obvious absurdity which is opposed to the direct proof (प्रत्यक्षप्रमाण). cf. मज्जन्यलाबूनि शिलः प्लवन्ते मुहन्ति नावेऽम्भसि शशवदेव । Mb. 2. 66. 11; एवंजातीयकं प्रमाणविरुद्धं वचनमप्रमाणम् । अम्बुनि मज्जन्यलाबूनि ग्रावाणः प्लवन्ते इति यथा । SB. on MS. 1. 1. 5; 4. 3. 16.

अयमपरो गण्डस्योपरि स्फोटः Here is another boil on the top of a previous one! An illustration of difficulty upon difficulty, another evil to add to the first. This is a proverbial phrase to express the sense of the English proverb ‘to add misery to misfortune’. cf. तदो गङ्गस्स उबरि पिंडो संबुतो । S. 2; Mu. 5; विद्वशालमञ्जिका 1. The maxim stands for a series of misfortunes (दुःखपरपरा).

अयस्कान्तन्यायः The maxim illustrates as to how the inactive, passive पुरुष is drawn into activity. अयसुदारीनवे कर्मप्रवर्तकविविक्षायामवतरति । यथा कूटस्थोऽध्ययोऽयस्कान्तकल्पः प्रवर्तकः सत् चराचरं जगदुत्पादयति, तथा प्रकृतेऽपि बोध्यम् । लौ. न्याय. Iron is inactive but it is drawn towards itself by the magnet.

अयाच्चित्तमण्डनन्यायः The favourites of God, though penniless, get wealth due to God's grace. अजगरप्रवर्तन-वद् याच्चां विनैव लङ्घं वस्तुविशेषमयाच्चित्तमित्युच्यते ।... अयाच्चित्तं च तन्मण्डनं चेति समासः । यथा ईश्वरसुहृदः स्वयं निर्धना अपि तदीयेन धनेन फलभाजः । तदृढं यत्र व्यवहारस्तत्रास्य प्रवृत्तिः । लौ. न्याय.

अरण्यचन्द्रिकान्यायः The maxim of the moonlight in the forest. It illustrates the uselessness of an object of enjoyment without the presence of an enjoyer. निनिन्द-रूप हृदयेन पार्वती प्रियेषु सौभाग्यफलं हि चास्ता । Ku. 5. 1; श्रीणं प्रियालोकफलो हि वेषः ।

अरण्यरोदनन्यायः The simile of crying in the wilderness. There is no person in wild region to pay attention to the wailing cry of a bereaved person, none to console or sympathise; hence it becomes useless. cf. अन्धरूपन्याय, ऊषरत्राच्छिन्याय इत्युपर्याप्ताः । अरण्यरुदितं कृतं शवशारीरमुद्रितिं स्थले कमलरोपणं सुचिरमूषरे वर्षितम् । श्वुच्छमवनामितं बधिरकर्णजापः कृतः कृतान्धमुखमण्डना यद्बुधो जनः सेवितः ॥ Pt.

अरुन्धतीप्रदर्शनन्यायः The maxim of pointing out of the star अरुन्धती. It is used to illustrate the principle:

of gradual instruction, after having sifted the unimportant things. यथारूपतां दिदर्शयिषुस्तसमीपस्थां स्थूलं तारामसुख्यां प्रथमरूपतीति प्राहयित्वा तां प्रत्याख्याय पञ्चदर्शनतीमेव प्राहयति तद्रामास्तेति ब्रूयात् । S. B. on Br. Sūt. 1. 1. 8; 1. 1. 12.

अर्थवशाद्विभक्तिविपरिणामः: The rule regarding the change of case taking into consideration the sense of a sentence. Similarly we have to resort to लिङ्गविपरिणाम, वचनविपरिणाम.

अर्थी समर्थो विद्वानधिकियते This is akin to अधिकारन्याय. शास्त्र हि अविशेषप्रवृत्तमपि मनुष्यानेवाधिकरोति शक्त्वादधिकारादपर्युदस्तत्वादुपनयनादिशास्त्राचेति वर्णितमेतदधिकारलक्षणे । S. B. on Br. Sūt. 1. 3. 25.

अर्धकुक्कुटीन्यायः: A butcher wishes to have a half of hen for cooking, while the other half he wants to be intact for laying eggs. But this desire of the butcher will never be realized. You cannot have usufruct and growth by multiplication simultaneously. One cannot eat the cake and have it.

अर्धजरतीयन्यायः: The maxim of the semi-senile woman. यथा ली न तस्यी श्लथस्तनत्वात् कृणकेशात्वात् जरती वज्ञं शक्यते तद्वत् सिद्धासिद्धं प्रयोजनम् । G. M. 3. 195. "Action of indeterminate character; speech vague and indefinite; a proceeding void of learning or bearing." Molesworth. You must either accept a thing in toto or reject it in toto; you cannot have a half-way house. cf. इति बिकारार्थे मयद्वयाहे सत्यानन्दमय ईवाकस्मादधर्जरतीयन्यायेन कथमिव मयठः प्राचुर्यार्थत्वं ब्रह्मविषयत्वं वाश्रीयत इति । S. B. on Br. Sūt. 1. 1. 19; 1. 2. 8; यत्र सर्वत्यागे ग्रहणे वा प्रसक्ते नियुक्तिकम्भकाशोपादानमृशान्तरत्यागश्च कियेत, तत्रायं न्यायोऽबतरतीति । यथा जरती दुदा ली, तस्या: पतिस्तदर्थं मुखमात्रं गृह्णाति ह्यवयवान्तरं त्यजति इति युक्तिशूल्यम्, तथा य ईशवचनत्वेनागमप्रामाण्यमुपगच्छन्ति तेषां बुद्धवचनसामपि प्रामाण्यप्रसंगो बेदस्यापि बाप्रामाण्यापत्तिः । यदि वा ईशवचनत्वसाम्येऽपि बेदस्य प्रामाण्यप्रामाण्यं च बुद्धवचनसामृग्नी-क्रियते तदेतदपि युक्तिशूल्यमिति भावः । लौ. न्यायः.

अर्धवैशासन्यायः: The simile of slaying of one half (of a body, while the other half is kept alive!). The maxim is used to illustrate absurdity, contradiction or incongruity; naturally it is akin, in some respects, to अर्धजरतीयन्याय. cf. विधिना कृतमर्धवैशसं ननु मां कामवये विमुक्तता । अनपायिनि संश्रयदुमे गजभमे पतनाय वक्त्राणि ॥ Ku. 4. 31; अविरोधे श्रुतिमूलं न मूलन्तरसंभवः । विरोधे त्वन्यमूलवयमिति स्यादर्थवैशसम् । तन्त्रवार्तिकः

अवयवप्रसिद्धेः समुदायप्रसिद्धिर्बलीयसी This rule is proved with the help of रथकारन्याय (वर्षासु रथकारोऽपीन् आदीति ।). cf. लघाभिका हि समुदायप्रसिद्धिरयव्यप्रसिद्धि बाधते तस्यास्त्वामलाभो यत्र प्रमाणान्तरेण पूर्वानुभूतावयवार्थरहितेर्थे शब्दप्रयोगो दृश्यते । यथा अश्वकर्त्तवरहिते वृक्षेऽश्वकर्णशब्दस्य । तन्त्र. 1. 4. 11. As a parallel illustration, in the English word, cockroach, we have neither a cock nor a roach !

अशक्तोऽहं गृहारम्भे शक्तोऽहं गृहभक्षने I am too weak to construct a house, but I am well able to destroy one. This proverbial sentence is found in Dhundirāja's commentary on Mu. 3. 11; cf. also शात्यितुमेव नीचः परकार्यं वेति न प्रसाधयितुम् । पातायितुमेव शक्तिर्नाशोरुदर्तुमन्नपिटम् ॥ Pt. 1. 363.

अशोकवानिकान्यायः: The maxim of the grove of Ásoka tree. Rāvaka kept Sītā in the grove of Ásoka trees, but it is not easy to account for his preference of that particular grove to any other one; so when a man finds several ways of doing a thing, any one of them may be considered as good as another, and the preference of any particular one cannot be accounted for.

अश्मलोष्टन्यायः: The maxim of the stone and clod of earth. A clod of earth may be considered to be hard as compared with cotton, but is soft as compared with its inferiors, but sinks into insignificance when compared with its betters. The maxim is also used to denote the relative importance of two things, though absolutely both may be bad; e. g. गोपालपरशुरामौ उभावपि अतीव दुर्मधसौ । किं तु अश्मलोष्टन्यायेन गोपालः परशुरामाद्वरीयान् । cf. Mar. 'दगडापेणी बीट मऊ'; पाषाणष्टकन्यायः.

अस्त्रमस्त्रेण शास्यति A weapon is silenced by a weapon. The maxim is perhaps analogous to the saying "Diamond cuts diamond", or, "Set a thief to catch a thief". It occurs in Suresvara's नैष्कर्म्यसिद्धि 1. 81; cf. विषं विषेण व्यथते वज्रं वज्रेण भियते । गजेन्द्रो दृष्टसारेण गजेन्द्रेणैव व्यथते ॥ नीतिसार 8. 67

अस्त्रेहकीपन्यायः: The simile of a lamp without oil (that is, from which the oil has burnt out). cf. तत्र वर्षसहस्राणि निर्बिकल्पसमाधिना । दश स्थित्वा शशामासावात्मन्यस्नेह-दीपत् ॥ योगवासिष्ठ 2. 1. 44; निर्विष्टविषयस्नेहः स दशान्तसुपेत्यिवान् । आसीदासशानिवाणः प्रदीपाचिरिदीपसि ॥ R. 12. 1.

अहिकुण्डलन्यायः: The maxim of the snake and its coils. Viewed as a whole the snake is one, non-different, while an element of difference appears if we view it with regard to its coils, hood, erect posture and so on. The maxim is used to illustrate the relation of the highest Self and the soul as analogous to that of the snake and its coils. The expression is akin to the expressions "a forest and its trees", "a lake and its waters", so often used by the Vedāntins as illustrations of identity. अहे: सर्पस्य यथा कुण्डलादिबेष्टनं स्वाभाविकं तथा यस्य स्वाभाविकर्थमो व्यपदिश्यते तत्रास्य प्रवृत्तिः । वाचस्पत्यः

आकाशमुष्ठिहननन्यायः: The maxim of striking the sky with one's fist. The maxim illustrates a vain attempt at an impossibility. cf. यस्तन्त्रसुपादाय तुरीमात्रपरिप्रहात् । पटं कर्तुं समीहेत स हन्याद् व्योम मुष्ठिभिः ॥ तन्त्र.

आख्यातानामर्थं ब्रुवतां शक्तिः सहकारीणी Power of understanding on the part of the hearer, co-operates

with the verbs expressing a certain sense. cf. आस्यात्-शब्दानामर्थं ब्रुतां शक्ति॒ सहकारी॑। एवं चेद् यथाशक्ति॒ व्यवस्था॑ भवितुमर्हति॑। तथा, “अजलिना॒ सत्पून् प्रदाव्ये जुहोति॑” इति॑। द्विहस्त-संयोगऽज्ञः॑, स व्याकोशोऽर्थात् कर्तव्यः॑। तथा हि॑ शक्यते होमो॑ निर्वर्तीयेतुम्। तद् यथा, कटे॑ भुव्ये॑ केते॑ कांस्यपात्र्यां॑ भुव्ये॑ कर्तव्यात्॑ कर्तव्यते॑ कटे॑ समासीनः॑ कांस्यपात्र्यामोदनं॑ निधाय॑ भुव्ये॑ कर्तव्यते॑ इति॑। S.B. on MS. 1. 4. 25.

आदावन्ते च यज्ञास्ति॒ वर्तमानेऽपि॑ तत्था॑ That which at the beginning and the end has no [real] existence, has none either during the intervening period. The Vedāntins of Śaṅkara's school hold that existence is of three kinds, namely, पारमार्थिक (true), of which Brahman is the sole representative, -व्यावहारिक (practical), to which all phenomena belong, and प्रतीभासिक (apparent), which includes such things as a snake surmised in a rope, or nacre mistaken for silver. The second and third kind, therefore, have no real existence from the beginning to the end of their supposed existence.

आप्रसेकपितृतर्पणन्यायः: Watering a mango-tree, and, at the same time, satisfying the Manes with a libation. The maxim is used to illustrate an act of bringing about two results by one operation. cf. कथं॑ पुनरेकेन अनेनोभयं॑ लभ्यम्। लभ्येमित्याह॑। कथम्। द्विगता॑ अपि॑ हेतवे॑ भवन्ति॑ तद्यथा॑। आप्राश्च॑ सिक्ता॑ः पितृतर्पणं॑ प्रीणिता॑ इति॑। Mbh. 1. 1. 1; 8. 2. 8.

आप्रान् पृष्ठः कोविदारानाच्छे॑ Questioned as to mango trees, he speaks of Kovidara trees. Its origin is found in Mbh. 1. 2. 45. अन्यद्भूतान् पुष्टोऽन्यद्भूतच्छे॑। आप्रान् पृष्ठः कोविदारानाच्छे॑। cf. तथा हि॑ लोके॑ प्रकृष्टप्रकाशश्चन्द्र॑ इत्यत्र॑ प्रकृष्टपदेन॑-प्रकृष्टख्योतादेः॑ प्रकाशपदेनाप्रकाशात्मकाभ्यकारादेश्च॑ व्यवच्छेदेन॑ जिज्ञासितश्चन्द्रप्रातिपदिकमात्रायः॑ प्रतिपादते॑। इतरथा॑ आप्रान् पृष्ठः कोविदारानाच्छे॑ इति॑ न्यायेन वक्तुरजिज्ञासार्थमर्थं॑ प्रतिपादयतोऽप्रदेश्यवचनत्वप्रसंगात्। लौकिकन्यायरत्नाकर.

आमोदधृपदन्यायः: The maxim of the hidden fragrance understood by the bees. cf. आकारेणैव चतुरास्तर्क्यन्ति॑ परेज्जितम्। गर्भस्थं॑ केतकीपुष्पमामोदनैव॑ षट्पदा॑॥ A. R.

आशामोदकतुसन्यायः: The illustration of one who is satisfied with sweetmeats in prospect. The maxim speaks of a person who relies on future imaginary good in store for him. आशामोदकतुसा॑ ये॑ ये॑ चोपार्जितमोदकाः। रसर्वाय-विपाकादि॑ तुल्यं॑ तेषां॑ प्रसज्यते॑॥ न्यायकन्दली.

इक्षुदण्डन्यायः: From top to bottom every part of sugar-cane increases in sweet juice; similar is the case with सज्जनमैत्री॑. इक्षोरप्रात् पर्वणि॑ पर्वणि॑ यथा॑ रसविशेषः॑ तद्वत्॑ सज्जन-मैत्री॑, विपरीतानां॑ तु॑ विपरीता॑ इति॑। लौ॑ न्याय.

इतो॑ व्याघ्र॑ इतस्तटी॑ On one side a tiger, on the other a precipice! A serious dilemma. cf. कुटुम्बमपि॑ मे॑ प्रेयः॑ प्रेयास्तमपि॑ हे॑ सखे॑। किं॑ करोमि॑ द्विधाचित्त॑ इतो॑ व्याघ्र॑ इतस्तटी॑॥ हैमचन्द्र.

इषुकारन्यायः: The illustration of the arrow-maker. It is used of one wholly engrossed in his work, and hence unconscious of his surroundings. cf. इषुकारो॑ नरः॑ कश्चिदिषावासक्तमानः॑ समीपेनापि॑ गच्छन्तं॑ राजानं॑ नावुद्धवान्॥ Mb. 12. 178. 12; इषुकारन्यायेन॑ सुधो॑ भविष्यति॑। यथेषुकारो॑ जाप्रदपी॑-व्यासक्तमनस्तया॑ नान्यान्॑ विषयानीक्षत एवं॑ सुग्धो॑ मुसलसंघातादिजनित-दुःखानुभवव्यग्रमनस्तया॑ जाप्रदपी॑ नान्यान्॑ विषयानीक्षत इति॑। न॑ अचेतयमानत्वात्। S. B. on Br. Sūt. 3. 2. 10.

इषुवेगक्षयन्यायः: The simile of the gradual diminution of the speed of an arrow. प्रवृत्तफलस्य॑ कर्मशायस्य॑ सुक्तेषोरिव॑ वेगक्षयान्विभृतिः। S. B. on Br. Sūt. 3. 3. 32.

उत्कृष्टदृष्टिर्निकृष्टदृष्टिर्यस्तित्यायः: The idea of something higher is to be superimposed upon something lower. एवं प्राप्ते॑ ब्रूमः। ब्रह्मदृष्टेरवादित्यादिषु॑ स्यादिति॑। कस्मात्॑, उत्कृष्टात्॑। एवमुक्तर्वेणादित्यादयो॑ दृष्टा॑ भवन्ति॑। उत्कृष्टदृष्टेस्तत्त्वामात्॑। तथा॑ लौकिको॑ न्यायोऽनुमतो॑ भवति॑। उत्कृष्टदृष्टिर्हि॑ निकृष्टदृष्टिर्यस्तित्यति॑ लौकिको॑ न्यायः। यथा॑ राजदृष्टिः॑ क्षत्तरि॑। S. B. on Br. Sūt. 4. 1. 5.

उदरे॑ भृते॑ कोशो॑ भृतृ: “When his stomach is full his coffers are full.” It is used of a lazy fellow who has no ambition beyond his daily bread, ‘whose god is his belly.’

उपसर्गन्यायः: The maxim of a preposition changing the meaning of a verb. उपसर्गेण॑ धात्वय॑ बलादन्यत्र॑ नीयते॑। प्रहाराहारसहारपिहारपरिहारवत्॥ cf. यत्रैकवस्तुन॑ उपाधिभेदेन॑ नानात्वविवेका॑ तत्रायं॑ प्रवर्तते॑। उपसर्जनमुपसृज्यते॑ वा॑ ... यथैक॑ एवोपसर्गेण॑ नानाक्रियायोगलौपोपाधिभेदेन॑ नानार्थां॑ भजति॑। लौ॑ न्याय.

उभयतःपाशा॑ रज्जुः: A Rope which binds at both ends; an embarrassing position, a dilemma. यद्यपि॑ न॑ बांधस्तथापि॑ विकल्पस्ताबत्॑ प्राप्नोति॑ न हि॑ तुल्यायोनां॑ क्वचित्॑ समुच्चयो॑ दृष्टः। सेयमुभयतःपाशा॑ रज्जुः। तन्त्र. 3. 6. 42.

उष्ट्रकण्टकभक्षणन्यायः: The maxim of a camel's eating thorns. A camel derives pleasure from eating Samī leaves not minding the pricking thorns. However, things are not in themselves essentially pleasant or unpleasant, and that what causes pleasure to one may be painful to another, and that even the same thing which at one time is agreeable may at another time be the reverse. उष्ट्रस्य॑ शमीकण्टकवेधजातुः॑ खकालेऽपि॑ शमीपत्रभस्त्रण-सुखलेशो॑ यथा॑ तथा॑ भीष्मविषयोपाजनदुःखकाले॑ तदुपाजितद्रव्यजसुखलेशो॑ यत्रोपादिश्यते॑ तत्रास्य॑ प्रवृत्तिः। वाचस्पत्य॑; cf. कर्णामृतं॑ सूक्तिरस॑ विमुच्यदेषु॑ यनः॑ सुमहान्॑ खलस्य॑। अवेक्षते॑ केलिनं॑ प्रविश्य॑ क्रमेलकः॑ कण्टकजालमेव॥ Vikr. 1. 29.

उष्ट्रलगुडन्यायः: The illustration of the camel and the stick. The very stick carried by the camel is used to strike the camel. This is used to demolish the very objections raised by the opponent against our arguments. अयं॑ हि॑ स्वमते॑ परेणोद्भाव्यमानानां॑ दूषणानां॑ तन्मते॑ पातनेऽबतरतिः। लौ॑ न्याय. cf. “Hoist with his own petard.” Hamlet 3. 4. The context of this nyāya (आत्मतत्वविवेक) seems-

to warrant, however, a different explanation. Here the allusion is to the camel, itself the ugliest of animals, going in search of an ugly animal to beat it with a stick in response to the injunction, " Beat the Ugly." (Turner Jubilee Volume I. p. 94.)

ऊषरवृष्टिन्यायः: The simile of rain on a saline barren waste. Vide अरप्परेदनन्याय etc. यथोपरे वीजमुंपं न रोहेत् वा वसा प्राप्नुयाद् वीजभागम्। एवं श्राद्धं भुक्तमनहमागैर्न चेह नामुत्र फलं ददाति॥ Mb. 13. 90. 44.

ऊहापोहन्यायः: The rule of full discussion, consideration of pros and cons. इमे मनुष्या दृश्यन्ते ऊहापोहविशारदाः। Mb. 13. 145. 43. ऊह (modification, change) forms the subject-matter of MS. 9. 'अपूर्वोप्रेक्षणमूहः' इति जैमिनिः। 'अथाहारस्तकं ऊहः' इत्यमरः। तर्कनिराकरणमपोहः, अपगतं ऊह इत्यर्थः। इमौ द्वौ मिलित्वा यत्र स्तः तत्रायं न्यायः प्रवर्तते। यथा, ऊहापोहकुशलोऽयं जनः ऊहापोहकौशलहीनश्चायमिति। लौ. न्याय.

ऋतुमतीकन्यकान्यायः: The illustration of a maiden who has attained puberty. She leaves her father's roof and becomes completely one with her husband. Similarly, the प्रजा of the Brahma-knower finds unalloyed solace in the परब्रह्म. Both ऋतुमती कन्यका and ब्रह्मचिदः प्रजा are ideal पतित्रिताः.

एकचृन्तगतफलद्वयन्यायः: The maxim of two fruits attached to one stalk. It is used by writers on Rhetorics to illustrate a particular kind of रूपेण (Paronomasia), namely the coalescence of two meanings under one word. The maxim is found in Marathi literature and according to Molesworth it is equivalent to the English proverb " killing two birds with one stone."

एका किया द्वार्थकरी बभूत्वं: One and the same act of a person becomes fruitful leading to liberation for himself and becomes the cause of sustenance of the universe. सुमुकुणा श्रोत्रियेण कियमाणं कर्म सत्त्वगुदिद्वारा स्वस्य मोक्षहेतुं भवति, वृष्टपादिद्वारा जगत्स्थितिहेतु भवत्यत उभयथापि कर्म कर्त्तव्यमेवेति। लौ. न्याय. A single act leads both to स्वार्थ and परार्थ.

कण्ठचामीकरन्यायः: The simile of the golden ornament on the neck. A person is supposed to have a golden ornament round the neck and yet to be unaware of it until some one points it out. The illustration is quite popular in Vedanta and is used to tell us that although we are already Brahman and free, we are not aware of the fact until instructed by a competent teacher.

कदम्बकोरक (गोलक-मुकुल) न्यायः: The maxim of the buds of the Kadamba tree. It is used to denote simultaneous rise or action, like the bursting forth of the buds of the Kadamba tree at one and the same time. cf. पित्रा स्वपाणिपूर्वेन स्पृश्यमानोऽवनीपतिः। उत्कोरककदम्बाभो बभूत्वं पुलकाङ्कुरैः॥ हेमचन्द्रः वीचीतरङ्गन्यायेन तदुपतिस्तु कीर्तिता। कदम्बकोरकन्यायादुपतिः कस्यचिन्मते॥ Bhāsk P.

सं. इ. को....

कदलीफलन्यायः: The simile of the fruit of the plantain tree. As the foetus of the she-mule conduces to the destruction of the अश्वतरी, similarly the fruit of the कदली leads to the destruction of the plantain tree itself. cf. शृण्खिकीगमन्यायः।

कनककुण्डलन्यायः: The illustration of the complete identity of gold and the various ornaments prepared from gold. यथा सुवर्णजन्यकुण्डलस्य सुवर्णाभिन्नत्वम्, तथा ब्रह्मरूप-कारणजन्यजगतः कार्यस्य ब्रह्मरूपकारणाभिन्नत्वमिति। लौ. न्याय.

कम्बलनिर्णेजनन्यायः: The simile of cleansing of a coarse blanket (by beating it on the feet, and so dusting them at the same time). It is used to denote the accomplishment of two objects by one operation, " Killing two birds with one stone." अपि च दधि उभय-मसमर्थं कर्तुं फलं साधयितुं होमं च। ननु कम्बलनिर्णेजनवदेतद् भविष्यति। निर्णेजनं बुभयं करोति। कम्बलुद्धिं पादयोश्च निर्मलाम्। SB. on MS. 2. 2. 25. This coarse, rough blanket, in the case of the very poor, is often their sole garment by day as well as their only covering at night.

करविन्यस्तविलवन्यायः: The simile of the woodapple on the (open palm of the) hand. It is said of something unmistakably clear — " as plain as a pike-staff!" cf. करविन्यस्तविलवन्यायः निःशेषोपनिषत्सारस्तदेतदिति साप्रतम्। उक्त्याविक्षियते साक्षात् करविन्यस्तविलवत्॥ सुरेश्वरः।

करिवृहितन्यायः: The maxim of an elephant and his bell. This denotes the superiority of intelligence over physical strength. मतिरेव बलाद्रीयसी यदभावे करिणामियं दशा। इति घोषयतीव डिप्पिमः करिणो हस्तिपकाहतः कवणन्॥ H. 2. 84.

करिवृहितन्यायः: The maxim of the trumpeting of an elephant. 'वृहितं करिणर्जितम्' इत्यमः। Hence the word करि is superfluous. But the addition in this and similar cases is made for some special purpose, given by Raghunātha as follows : विशेषाच्चाकानामपि पदार्तं सति पृथिवीशषण-वाचकपदसमवधाने विशेष्यमात्रपरतायां करिवृहितन्यायः प्रवर्तते। cf. सौन्दर्यसंपत्तारुण्यं यस्यास्ते ते च विभ्रमाः। षट्पदान् पुष्पमालेव कान्नाकर्षति सा सखे॥ मालाशब्दो यद्यपि पुष्पस्थैव सजि शक्तस्तथापि न पुष्पपदमपुरुषम्। लक्षणयोऽकृष्टत्वप्रतिपादकत्वात्। अयमेव करिवृहितन्यायः। K. P. 7. 10. cf. गजघटन्याय, नीलेन्दीवरन्याय, पर्वताधित्यकान्याय, बाजिमन्दुरान्याय, मृगचागुरान्याय etc.

कलजजन्यायः: Vide Dictionary p. 544.

कांस्यभोजिन्यायः: The simile of the man who eats from a brazen vessel. कांस्यभोजिवत्। तथाथ। शिष्यस्य कांस्य-पात्रभोजित्वनियम उपाध्यायस्यानियमः। यदि तयोरेकरिमन् पात्रे भोजन-मापयत्तेऽमुख्यस्यापि शिष्यस्य धर्मो नियम्यते। मा भूद्धमलोप इति। SB. on MS. 12. 2. 34. The principle here laid down is that of some one's doing something which he is *not* bound to do, in order that he may not hinder another who is required to do it. The converse is that of a man abstaining from doing something, possibly harmless in his case, lest another should do the same and suffer harm.

काकतालीयन्यायः: The maxim of the crow and the Palmyra tree. It takes its origin from the unexpected and sudden fall of a palm-fruit upon the head of a crow at the very moment of its sitting on a branch of that tree; and is used to denote a very unexpected and accidental occurrence, whether welcome or unwelcome. cf. यत्तथा भेलनं तत्र लाभो मे यश्च सुभूवः । तदेतत् काकतालीय-मचित्किर्तसंभवम् । चन्द्रालोकः पतत् तालफलं यथा काकेनोपभुक्तमेवं रहोदर्शनसुभित्वद्या तन्वी यथा भुक्तः । Kuval. काकागमनमिव तालपतनमिव काकताल्म् । काकतालियम् । Mbh. There are in all five explanations of this न्यायः : (1) A crow happened to go to the foot of a palm tree. A fruit immediately fell on his head and killed him. This is purely accidental, there being no relation of cause and effect between the two events. काकस्यागमनं यादाच्छिकं तालस्य पतनं च । तेन तालेन पतता काकस्य बधः कृतः । Kasi. (2) A crow came and perched on the palm tree. At that very moment the tree fell down. This was an accident, for the tree could not have given way under the crow's weight. (3) "As the fruit of a palmyra falling at the alighting upon it of a crow may appear to fall in consequence." Molesworth. (4) A crow chanced to go to a palm tree. Immediately a fruit fell down and was torn open. The crow had a feast. Vide चन्द्रालोक and Kuval. quoted above. (5) A person while clapping his hands chanced to capture between his palms a crow that was flying. cf. नीलकण्ठ on Mb. 12. 177. 11 तालः करतलयोः शब्दजनकः संयोगः । तस्मिन् क्रियमाणे उत्पत्तन् काको दैवात् तत्र तालाभ्यामाकान्तोऽभूत् तदेतत् काकतालीय-मुच्यते । काकस्पर्शसमकालं तालफलस्य तालवृक्षस्य वा पतनं तदित्यच्ये ।; प्रहाणां चरितं स्वप्नो निमित्तान्युपयाचित्तम् । फलनित काकतालीयं प्राज्ञास्तेभ्यो न विभयति ॥ Ve. 2. 15; अहो तु खलु भोः, तदेतत् काकतालीयं नाम । Msl. 5.

काकदधिघातकन्यायः: The simile of a crow as a destroyer of curds. An example of उपलक्षण where one represents many or a part stands for a whole. So if any one warned to keep the crow off the curds, it would imply that all other possible raiders were also to be warded off. काकेभ्यो रक्षयतां सर्विरिति बालोऽपि चोदितः । उपधातपरे बाक्ये न शादिभ्यो न रक्षति । Vak. P. 11. 314. This is illustrated in वेदान्तपरिभाषा as an example of जहरजहलक्षण, "जह-दजहलक्षणोदाहरणं तु काकेभ्यो दधि रक्षयतामित्यादिमेव । तत्र शक्य-काकपरित्यागेनाशक्यदध्युपघातक्त्वपुरस्कारेण अकाके काकेच काकशब्दस्य प्रवृत्तेः ।

काकदन्तगवेषण (परीक्षा) न्यायः: The maxim of searching after a crow's teeth, used to denote any useless, unprofitable, or impossible task. नचिकेतो मरणं मरणसंबद्धं प्रसन्नं प्रेत्यास्ति नास्तीति काकदन्तपरीक्षारूपं मानुप्राक्षिमेवं प्रष्टुमहैसि । Samkara on Kath. 1. 25. व्यष्टयोऽर्थो भवतु मा वाभूत् कस्तत्राभिनिवेशः । काकदन्तपरीक्षाप्रायमेव तत् स्यादिति भावः । अभिनवतुम् on धर्मन्यालोक 3. 19. cf. बायसदशनविर्मशन्यायः ।

काकाक्षिगोलकन्यायः: The maxim of the crow's eye-ball. It takes its origin from the supposition that the crow has but one eye (cf. words like एकदृष्टि, एकाक्ष etc.), and that it can move it, as occasion requires, from the socket on one side into that of the other. The maxim is applied to a word or phrase which, though used only once in a sentence, may, if occasion requires, serve two purposes; e.g. दीपो ज्यायमन्तरीपः इत्यत्र आव्रियामित्यस्य काकाक्षिगोलकन्यायेन अन्तरीपशब्देनायन्वयः । cf. ब्रह्मिनोद्विष्टोर्मध्ये बाचात्मानं समर्पयन् । द्वैधीभावेन बर्तेत काकाक्षिवदलक्षितः । Kam. 11. 24; तस्मिन्नास्थदिव्योक्तास्त्रं रामो रामावबोधितः । आत्मानं मुमुक्षे तस्मादेकनेत्रव्ययेन सः । R. 12. 23.

काकोलूकनिशाचत्: The simile of the crow's and owl's night-time. What is day to the former is night to the latter and vice versa. cf. पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं नोलूकोऽप्यवलोकते यदि दिवा सर्वस्य किं दधणम् ॥ Bh. 2. 93; काकोलूकनिशेवायं संसारोऽज्ञातमवेदिनौः । या नैशा सर्वभूतानामित्यच्चत् स्वयं हरिः ॥ सुरेश्वरः ।

काकपिकन्यायः: The illustration of the crow and the cuckoo. Similarly काचमणिन्याय and गोगवयन्याय. The distinction between these pairs, apparently similar, is grasped at the proper time of their test. cf. काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को भेदः पिककाकशोः । प्राप्ते वसन्तसमये काकः काकः पिकः पिकः ॥; मणिरुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते । क्रयविक्यवेलायां काचः काचो मणिर्मणिः ॥; यथा गोगवयश्रान्तिः कस्य नाम न जायते । दोहने ज्ञायते सम्यग् गोरेषा गवयो न हि ॥

कुड्यं विना चित्रकर्मेव: Like a decoration without a wall (to be decorated; or like a painting without a canvas). It denotes an unreality, like a hare's horn etc. cf. चित्रं यथाश्रयमुते स्थायवादिभ्यो विना यथा छाया । तद्विना विशेषैर्न तिष्ठति निराश्रयं लङ्घम् ॥ Sam. K. 41; प्रसङ्गासधनं नाम नास्त्येव परमार्थतः । तद्विकृज्यं विना तत्र चित्रकर्मेव लङ्घेत ॥; न हि नभुकुमुख्यं सौरभासौरभवित्तारो युक्तः । न्यायमज्जरी, सैवेय मम चित्रकर्मेवना भित्ति विना वर्तते Mu. 2. 4.

कुलालचक्न्यायः: The maxim of the potter's wheel. Read: यथा हस्तदण्डादिभ्रमिप्रेरितं कुलालचक्नुपरतेऽपि तस्मिस्तदलादेवासंस्कारक्षयं भ्रमति, तथा भवस्थेनात्मना अपवर्गप्राप्तये बहुशो यत् कृतं प्रणिधानं मुक्ष्यं तदभावेऽपि पूर्वसंस्कारादालोकान्तं गमनमुपपत्यत इत्यादिता आहुः । लौ. न्यायः ।

कुल्याप्रणयनन्यायः: The illustration of the laying down of a water-course for irrigation. It is an example of a thing made for one purpose subserving other purposes also. The origin of this न्याय seems to be अन्यार्थं प्रकृतमन्यार्थं भवति । cf. अतो न विदेयप्रत्यये तात्पर्यमिति कुल्याप्रणयनन्यायेनोभयार्थत्वादिवेयत्वात् । यथा शाल्यर्थं कुल्याः प्रणीयन्ते ताभ्य एव पार्वीयं च पीयते तद्वत् । विवरणप्रमेयसंप्रह ।

कुमुखस्तब्दकन्यायः: The maxim of a bouquet of flowers; either the flowers occupy the prominent place on the head of people or they wither away in forest unnoticed. There is no third alternative for them.

कुसुमस्तबक figuratively stands for the मनस्विन्, the spirited. कुसुमस्तबकस्येव द्रे गती स्तो मनास्विनाम् । मूर्धिन् वा सर्वलक्ष्य विवीर्येत बनेऽथवा ॥ Bh. 2. 33.

कृटकार्षापणन्यायः: The simile of (the unwilling employment of) base money. It is used by कुमारिल (यो हि कृटकार्षापणेन कंचित् कालमशो लोकमध्ये व्यवहरति न तेन विवेकज्ञानजनितव्युत्सत्तिनापि तथैव व्यवहरत्वम् । तन्त्र. 1. 3. 3.) in the course of an argument on the relative value of Smṛiti and Śruti. The teaching of स्मृति which is in opposition to that of श्रुति must be given up; just as a man knowing that he has been using counterfeit coins must at once abstain from using them. शब्दापत्रशब्देव गौण-आन्त्यादिप्रयोगनिमित्ता अथापभ्रशा भवन्ति ते शास्त्रस्थैरेवाविच्छुतार्थकियानिमित्तपुण्यार्थिभिः शक्यन्ते साधवसाधुकार्षापणमध्यादिव तत्परिक्षिभिः विवेकन्तुम् । तन्त्र. 1. 3. 8.

कूपमण्डूकन्यायः: The maxim of a frog in a well. It is applied to an inexperienced person brought up in the narrow circle of home, and ignorant of public life and mankind. "Home-keeping youths have ever homely wits." (Two Gentlemen of Verona 1. 1). कथं मामपि दशदिविलासिनीकर्णपूरीकृतकीर्तिपञ्चवं त्रिभुवनवर्तनामधेयं कूपमण्डूक इव सागरमविल्यातमपदिशसि । P. R. 1; यत्र महाजनप्रणीतसत्यपदार्थज्ञानलब्दुविदर्घोऽल्पज्ञो न संमनुते तत्रास्य प्रवृत्तिः ।..... तथा च यथा समुद्रमज्ञात्वा निराकुर्वन् कूपमण्डूक उपहास्यतां प्राप्तस्तथान्यमतानभिज्ञस्तद्वृष्टयन्पर उपहासास्पदी भवतीति न्यायसंगतिरिति । लौ. न्याय.

कूपयन्त्रघटिकान्यायः: The maxim of the buckets attached to the water-wheel. It takes its origin from the fact that while some of the buckets filled with water go up, some are emptied of their contents, while others go down quite empty. It is used to denote the various vicissitudes of worldly existence. cf. घटीयन्त्रन्यायः कांश्चितुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चित्वयत्युक्तति कांश्चित् पातविधौ करोति च पुनः कांश्चित्वयत्याकुलग्नः । अन्योन्यं प्रतिपक्षसंतातिमिमां लोकस्थितिं बोधयन्नेत्र कीडति कूपयन्त्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥ Mk. 10. 59.

कूर्माङ्गन्यायः: The maxim of the limbs of the tortoise. It is used to illustrate that there is no such thing as the production of the non-existent, or the destruction of the existent. यथा कूर्मदेहे तदिच्छ्या तदव्यगानि निःसरन्ति लीयन्ते च तत्रैव, एवं यस्येच्चावशात् स्वोपाप्यज्ञानकायेजातस्य स्वोपापौ संकोचविकाशकारित्वमेव विवक्षाविषयेऽस्य प्रवृत्तिः । लौ. न्याय.

कृतक्षैरस्य नक्षत्रपरीक्षा cf. मुण्डितशिरोनक्षत्रावेषण, कृते कायैं कि मुहूर्तप्रश्नेन, न हि विवाहानन्तरं बरपरीक्षा and सावग, सुंडिअमुडो णक्षत्राई उच्छसि । Mu. 5; समर्थकारणज्ञानायोऽपि प्रामाण्यनिव्ययम् । ब्रूत सोऽपि कृतोद्वाहस्तत्र लम्बं परीक्षते ॥ न्यायमज्जरी.

कृत्वाचिन्तान्यायः: In Sanskrit all philosophical treatises (दर्शनग्रन्थः) have a peculiar method of arguing out every topic (अधिकरण). Both the पूर्वपक्षिन् and the सिद्धान्तिन् take for granted all possible objections of the opponent, whether actually put forth or otherwise, and try to refute them. This gives thoroughness to the discussion and leaves no stone unturned (खण्डन-

मण्डन). कृत्वा (यथेतद्विषयकसंशयो नोदेति तथापि तद्विषयतस्कलविचारस्योपन्यासार्थ कल्पनां कृत्वा) चिन्ता (विचारः) । "The Bhāṣya has introduced certain points of discussion simply for the sake of argument, in order to exhaust all possible alternatives with regard to the subject-matter of the adhikarāṇa". M. M. Ganganatha Jha.

कैमुतिकन्यायः: The maxim of how much more-how much less, much more-much less. It has another name काव्यार्थापत्ति. Read : कैमुत्येनार्थासंसद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते । स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम् ॥ cf. ऋषिप्रभावान्यथि नान्तकोऽपि प्रभुः प्रहर्तु किमुतान्यहिंसाः । R. 2. 62; सर्वाविनयानभैक्षमप्येषायायतनं किमुत समवायः । K.; किमुतस्य भावः कैमुत्यै कैमुतिको वा ।

क्रिया हि विकल्प्यते न वस्तु Action may vary, but substance cannot. कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तु शक्यं लौकिकं वैदिकं च कर्म । यथाद्वेष गच्छति पद्मभ्यामन्यथा वा न वा गच्छतीति । न तु वस्त्वेवं नैवमस्ति नास्तीति वा विकल्प्यते । S. B. on Br. Sūt. 1. 1. 2; 2. 1. 27.

क्वोष्ट्रः क च नीराजना What connection has a camel with the illustration of arms! None at all. The phrase is used to indicate that certain things are not connected. The नीराजनविधि was a ceremony performed by kings or generals before going forth to battle, and consisted of the purification of the component parts of the army. cf. R. 4. 25 on which मालिनाथ remarks वाजिग्रहणं गजादीनामुपलक्षणं तेवामपि नीराजनविधानात् ।

क्षते क्षारमिव Like salt on a wound. 'क्षारं क्षते क्षिप्' has become proverbial and means to aggravate the pain which is already unbearable. "To make bad worse", "to add insult to injury". cf. प्रावृद् प्रावृजिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन् । Mk. 5. 18; य एव मे जनः पूर्वमासीन्मूर्तों महोत्सवः । क्षते क्षारमिवासङ्गं जातं तरयैव दर्शनम् ॥ U. 4. 7.

क्षीरदग्धजिह्वान्यायः: cf. Marathi 'दुधानें तोंड पोळें म्हणजे मतुष्य ताक देखील फुकून पितो.' "Once bitten twice shy." यथा तस्माक्षिरेण दग्धजिह्वः कांश्चित् तक फूकूत्य पिबति तथा देवात् सुखकारिवस्तुतः प्राप्तानिष्ठविक्षायां बोधोऽयमिति । उक्तं च -- क्षीरेण दग्धजिह्वस्तकं फूकूत्य पापमः पिबति । दग्धिमनवलेक्य जनस्तद्वन्मां शङ्केते त्वया त्यक्तम् ॥ इति भक्तवाक्यं भगवन्तं प्रति । लौ. न्याय.

क्षीरनीरन्यायः: The simile of milk and water. It is used to illustrate the most intimate union of two or more things. क्षीरोदके संपूर्क आमिश्रभूतत्वात् ज्ञायते कियत् क्षीरं कियदुक्तं कस्मिन्ब्रवकाशी क्षीरं कस्मिन्ब्रवकाश उदकमिति । Mbh. 1. 2. 32. Writers on Alankara employ it to exemplify the figure of speech संकर (Commixture) and distinguish it from संस्थिति (Collocation) which is compared with तिलतण्डुलन्यायः. cf. अथैतेषामलकाराणां यथासंभवं क्वचिमेलने लौकिकालकाराणां मेलने इव चारुत्वातिशयोपलम्भान्वरसिहन्यायेन पृथगलंकारस्थितौ तन्निर्णयः कियते । तत्र तिलतण्डुलन्यायेन सुफुटावगम्यभेदालकारमेलने संस्थितिः । नीरक्षीरन्यायेनास्फुटेदालंकारमेलने संकरः । Kuval.

खले कपोतन्यायः: The simile of pigeons alighting on a threshing-floor. It is used by writers on Alamkara to illustrate the production of a certain effect by the simultaneous action of numerous causes. In the figure समाधि, काकतालीयन्याय works, while in समुच्चय this खले कपोतन्याय is useful. cf. समुच्चयोऽयमेकस्मिन् सति कार्यस्य साधके । खले कपोतिकान्यायात् तत्करः स्थाद् परोऽपि चेत् ॥ S. D. 10.

खल्वाटविल्वीयन्यायः: The maxim of the bald (or bare-headed) man, and the woodapple. यथा खल्वाटः पर्यटनत्रैकिं श्रीफलतरोरधस्तादागतो दैवशवाच विल्वसुपरि पतितं तद्दन्योऽयुभयवस्तुसंयोगं एवमुच्यते । G. M. 3. 195. cf. अजाङ्गुणीयन्याय and काकतालीयन्याय. खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किणैः संतापितो मस्तके बाल्छन् देशमनातपं विधिवशात् तालस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भ्रमं सशब्दं शिरः प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्यापदः ॥ Bh. 2. 90.

गगनारविन्दन्यायः: The maxim of a sky-lotus. मूषकविषाणन्याय and this one are used to illustrate अत्यन्ताभाव.

गड्डरिकाप्रवाहन्यायः: The maxim of a continuous rush of sheep. It is used to indicate the blind following of others like a flock of sheep. गड्डरिकानमवीनां संघादेका चेन्नन्यादौ पतति तदा तत्संचान्तर्गतिः सर्वा अपि वार्यमाणा अपि तत्र पतन्तीति लोकप्रसिद्धया यत्र वार्यमाणानामपि अनिष्टमार्गे धावनं तत्रास्य प्रश्नति । वाचस्पत्यः

गन्धर्वनगरन्यायः: The illustration of the city of गन्धर्वस. It is used to denote the unreality of this world on the analogy of the गन्धर्वनगर which is non-existent. अनेकर्वीवितीन्द्रियापं प्रहात् समन्तात् परिवेष उत्तः । तथैव भानां पतनं च विद्युत् तथैव गन्धर्वपुरं विचित्रम् ॥ तत्वविवेक.

गार्हपत्यन्यायः: Vide Dictionary p. 658.

गिरिसुत्पाट्य मूषिकोऽतु cf. Marathi 'डॉगर पोखलन उंवीर काडणे.' यत्र कृतेऽपि बह्यायसाध्ये कर्मणि, तुच्छफलोपलब्धिस्त्रायां प्रवर्तते इति । लौ.न्याय., खननाखुबिलं सिंहः पाषाणशकलाकुलम् । प्राप्तिं नखमण्डं वा फलं वा मूषको भवेत् ॥ Pt.

गुडजिह्विकान्यायः: The maxim of the tongue [smeared] with treacle [in order to disguise an unpalatable draught]. अर्थवाद in शाब्द and उपदेश in काव्य serve the purpose of गुडजिह्विका. Read: यथा तिक्तताभिया निम्बपानमकुर्वणस्य बालस्य जिह्वायां गुडलेपं दत्त्वा पित्रादिस्तं निम्बं पाययति एवमर्थवादनाक्यानि बह्यायसाध्ये कर्मण्यप्रवर्तमानं पुरुषं स्वर्गाक्षणादिकं शाब्दित्वा प्रवर्तयन्ति । फलशुत्रिरपि रोचनार्था । वाचस्पत्यः ये सुकुमारमत्योऽतिसुखिस्वभावा राजकुमारादप्तो नीरसे नीतिशाक्ते प्रवर्तयितुमशक्यास्तान् काव्य कान्तेव सरसतापादेनाभिमुखीकृत्योपदेशं ग्राहयति गुडजिह्विक्या शिरनिर्वौषधम् । यथातुः— स्वादुकाव्यरसोन्मित्रं वाक्यार्थमुपभुजते । प्रथमालीढमधवः पिवन्ति कटु भेषजम् ॥ काव्यप्रदीप.

गोदोहनन्यायः: The simile of the milk-pail. It is used as an illustration of something which is occasionally, and not universally connected with an act or performance as an essential part of it. काम्यसूक्तानां महात्रे आज्ञशक्त्वेन यथोक्तानां गोदोहनन्यायेन पुरुषार्थत्वमेव न क्रत्वर्थत्वम् । S.B. on MS. 4. 1. 2; सन्ति कर्मज्ञव्यपाश्रयाणि विज्ञानानि 'ओमित्येत-

दक्षरमुद्दीशमुपासीत' इत्येवमादीनि । कि तानि नित्यान्येव स्युः कर्मसु पैणमयीत्वादिवदुत्तानित्यानि गोदोहनादिवदिति विचारायाः । ... तस्मायथा कृत्वाश्रयाण्यपि गोदोहनादीनि फलसंयोगादनित्यानि एवमुद्दीशाद्युपासनानीत्यपि द्रष्टव्यम् । S. B. on Br. Sūt. 3. 3. 42.

गोबलीवर्दन्यायः: The maxim of the cattle and the bull. cf. ब्राह्मणवसिष्ठयन्याय and ब्राह्मणपरिवाजकन्याय. बलीवर्दस्य गोविशेषत्वेऽपि बलीवर्दस्य ज्ञातिः गोत्वेन बोधनार्थं यथा प्रयोगस्तथान्ययोः सामान्यविशेषरूपयोक्त्र्यादिति बोधनार्थं यत्र प्रयोगस्त्रास्य प्रवृत्तिः । वाचस्पत्यः अत्र चनेकशब्दोपादाने गोबलीवर्दन्यायेन पुनरुक्तिपरिहारः । Kull. on Ms. 8. 28; यथाप्यां न्यायः पूर्वन्याय (ब्राह्मणवसिष्ठ)—समानार्थक्याप्योऽस्ति तथापि होतावांस्तु विशेषः । यत्र विशेषणोपाततस्य प्राशस्त्यमभिप्रेतं तत्र पूर्वन्यायप्रवृत्तिः, यत्र तत्रास्ति कि तु प्रसिद्धभ्यप्रसिद्धिनिबन्धनं भवेत् तत्रायं प्रवर्तते । लौ. न्याय.

ग्रहैकत्वन्यायः: Vide Dictionary p. 679.

ग्राविण रेखेव “Like a delineation on stone.” It is used of something unalterably fixed. cf. Marathi ‘कल्यां दगडावरची रेघ.’ तमां वज्रकुमाराय संप्रदत्तान् यथा तु मे । मरणं शरणं तात प्राविण रेखेव गीरियम् ॥ हेमचन्द्र.

घटप्रदीपन्यायः: The simile of a lighted lamp inside a vessel. This maxim teaches that as the lamp continues to burn after it has lighted up the interior of the vessel, and is indeed essential to the continuance of that illumination, so the expressed meaning of a sentence is absolutely essential as a basis for the figurative meaning which it also conveys. cf. न त्वेष वाच्यव्यव्ययोन्यायः । न हि व्यद्ये प्रतीयमाने वाच्युद्दीर्घीभवति । वाच्यावभासाविना भवेन तस्य प्रकाशनात् । तस्माद् घटप्रदीपन्यायस्तयोः । यथैव हि प्रदीपद्वारेण घटप्रतीतावुत्पन्नायां न प्रदीपप्रकाशो निर्वर्तते तद्वद्व्यद्यग्रतीतौ वाच्यावभासः । ध्वन्यालोक 3. 33.

घटानां निर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्च कलहः: अस्य न्यायस्य अल्पशक्तिमतो बहुशक्तिमता सह विप्रहविवक्षायामवतार इति । लौ. न्याय. cf. हठादाकृष्णानां कीतपयपदानां रचयिता जनः स्पर्धालुक्षेदहृ कविना वश्यवक्तव्या । भवेदद्य श्वो वा किमिह बहुना पापिनि कलौ घटानां निर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्च कलहः ॥ Bh. 2.

घटीयन्त्रन्यायः: This has the same meaning and application as the कूपयन्त्रघटिकान्याय. See: आपद्रतं हससि किं द्रविणान्धमूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् । कि त्वं न पश्यसि घटीर्जल्यन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च रिक्ताः ॥ प्रबन्धचिन्तामणि. The maxim occurs as अरघ्नघटीयन्त्रन्याय. The word अरघ्न has become राहाट in Marathi as in राहाटगाडे.

घट्कुर्तीप्रभातन्यायः: The maxim of day-break near a toll-station. It takes its origin from the attempt of one (say, a cartman) who with the intention of avoiding a toll takes at night an unfrequented road, but unfortunately finds himself at day-break near the very toll-station and is obliged to pay the toll which he studiously tried to avoid. Thus the maxim is used to denote the occurrence of that which one studiously tries to avoid. The saying is employed to illustrate उद्देश्यसिद्धि, that is, failure to accomplish a desired object.

घुणाक्षरन्यायः: The maxim of letters bored by an insect in wood. It takes its origin from the unexpected and chance resemblance of an incision in wood or in the leaf of a book made by an insect to the form of some letter and is used to denote any fortuitous or chance occurrence. घुणेतिरणात् कर्त्त्वंचिनिष्पत्रमक्षरं घुणाक्षरम् । तदेव यदकुशलेन दैवानिष्पत्यते तद्घुणाक्षरीयम् ॥ G. M. 3. 195; अहो घुणाक्षरन्यायो यदिद अमरद्वयं प्रति मयोर्कं बनिद्वयं प्रति कलिं वचः । P. R. 1; श्रीनिमित्तिप्राप्तघुणाक्षतैकवर्णापमाच्यमलं समार्जं S. 3. 58.

चक्रभ्रमणन्यायः: The simile of the [continued] revolving of the potter's wheel. Followers of both Sāmkhya and Vedānta propound the very important doctrine that whilst accumulated and current works are destroyed by true knowledge, fructescent works, which brought about the present existence, are not. Therefore the जीवसुक्त has to continue here until death, just as the potter's wheel continues to revolve until the impetus given to it exhausts itself. cf. S. B. on Br. Sūt. 4. 1. 15.

चन्दनन्यायः: The simile of sandal oil. As the application of a drop of the sandal oil to one part of the body produces a pleasant sensation in the whole of it, so soul, abiding in one part, namely in the heart, is yet perceived as present in the entire frame. यथा हरिचन्दनविनुः शरीरकदशसंबद्धोऽपि सन् सकलदेहव्यापिनमाहादं करोति इत्येवं आत्मापि देहेनेश्वरः सकलदेहव्यापिनमुपलब्धे करिष्यते । S. B. on Br. Sūt. 2. 3. 23-24.

चन्द्रचन्द्रिकान्यायः: The maxim of the moon and her light. It is used of two inseparable things. अतः सर्वदेवकरणस्य रुद्रस्य या शक्तिश्वन्दचन्द्रिकान्यायेन तदुद्धाधरूपीणी स्वाधीनबन्धमेति प्रसिद्धा सैव भवानी । आनन्दगिरि.

चौरापराधान्माण्डव्यनिग्रहन्यायः: The maxim of the punishment of Māndavya for the crime committed by robbers. The story of the sage, अणी माण्डव्य, is found in Mb. 1. 107-108. Whilst he was practising severe austerities, some robbers concealed themselves there and committed plunder in his hermitage. The king's guard found them there, and, believing the sage to be implicated in the affair, carried him off together with them and impaled them all together ! माण्डव्य was eventually removed from the stake, but its point (अणी) remained in him; and hence his name. एवं दुष्टसंगासकानामवद्यमेव दुर्गतिर्भवतीति भावः । लौ. न्याय.

छत्रिन्यायः: The maxim of the men with umbrellas. The thought here is of a crowd of men, many of them with umbrellas up, and so all seeming to have them. The maxim is an illustration of a permitted synonym. लोके छत्रिणो यान्तीति प्रयोगे सपरिवारे राजि गच्छति छत्रयच्चत्रिसमुदाये छत्रिशब्दो वर्तते । लौ. न्याय.; ऋतं विबन्तावित्यत्र तु जीवे पिबत्यशनायाथीतः परमात्मापि साहचर्याच्छत्रिन्यायेन पिबतीत्युपचर्यते । S. B. on Br. Sūt. 3. 3. 34.

जलकतकरेण्यन्यायः: The simile of the particles of the Kataka nut [placed] in water [in order to clear it]. फलं कतकवृक्षस्य [निवलीच्या ज्ञाणाचे वी] यथायम्बुप्रसादकम् । न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ Ms. 6. 67; अपां कतकसंपर्काद् यथात्यन्तप्रसन्नता । अपास्ताशेषसंसारभावनस्यैवमात्मनः ॥ शुरेश्वर.

जलचन्द्रन्यायः: The maxim of the moon reflected in water. These reflections appear to be varied in form and numerous, though the moon is really one. एक एव भूतात्मा भूतभूते व्यवस्थितः । एकधा बृहधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

जलताङ्गन्यायः: cf. अरण्यरोदनन्याय, ऊषरवृष्टिन्याय etc. The meaning and application of the maxim is the same.

जातेष्ठिन्यायः: Vide Dictionary p. 733.

जामातुत्तुद्विन्यायः: The story of a son-in-law's revision of a book. This is the original of the Marāthī जांवईशोध. This is " a phrase founded on a popular story, to express the examination of a piece of composition by a shallow-witted fellow incapable of discerning its merits." Molesworth. पण्डितोपदिष्ट सर्वथा मौनमेवावलम्बमानो (महिषीपालः) राजकन्यकया तदैद्रवध्यजिज्ञासया नवलिखितपुस्तकश्च शोधनायोपरुद्धः । करतले पुस्तकं विन्यस्य तत्क्षराणि विन्दुमात्ररहितानि नखच्छेदिन्या केवलान्येव कुवन् राजपुत्र्या महिषीपाल एव निर्णातः । ततः प्रस्तुति जामातुत्तुद्विरिति सर्वतः प्रासिद्धरभूत् । प्रबन्धचिन्तामणि.

जामात्रर्थं श्रपितस्य सूपादेरतिथ्युपकारकत्वम्: Broth cooked for the son-in-law is also useful for the unexpected guests. cf. देहलीदीपन्याय. न हि दीपस्य रथ्याप्रासादयोर्युगपुपकारकत्वेन जामात्रर्थं श्रपितस्य सूपस्यातिथिभ्यः प्रथमपरिवेषणेन च प्रासंगिकत्वं हीयते । Kuval. cf. also another maxim गृहार्थमारोपितस्य दीपस्य रथ्योपकारकत्वम्.

टिट्टिभन्यायः: The simile of the bird named टिट्टिभ (Parra Jacana). It is used as an illustration of ridiculous conceit. The origin is found in H. 2. 137 अज्ञिभावमज्ञात्वा कथं सामर्थ्येनिण्यः । पश्य टिट्टिभमात्रेण समुद्रे व्याकुलीकृतः ॥ cf. यथा दृढाध्यवसायस्य पक्षिणो गरुडसाह्यादण्डलभः तथा दृढबुद्धेजिज्ञासोरितुर्भूमस्यापि तत्वज्ञानस्थेशानुप्रहात् सुखेन लभो भविष्यतीति । लौ. न्याय.

तक्रकौपिडन्यन्यायः: The maxim of buttermilk for kौपिडन्य. लौकिकोऽयं दृष्टान्तः । लोके हि सत्यपि संभवे बाधन भवति तथायाः— दधि ब्राह्मणेभ्यो दीयतां तक्रं कौपिडन्याय इति सत्यपि संभवे दधिदानस्य तक्रदाने निवर्तक भवति । Mbh. 1. 1. 47. It is intended to indicate a special exception to a general rule (सामान्यशास्त्रस्य विशेषशास्त्रेण बाधः) as in the sentence ब्राह्मणेभ्यो दधि दीयतां तक्रं कौपिडन्याय, where an exception is made in the case of कौपिडन्य though included amongst the Brāhmaṇas.

तत्पर्यन्यायः: Vide Dictionary p. 754.

तदादितदन्तन्यायः: Vide Dictionary p. 757.

तन्तुन्यायः: The illustration of threads. It is used to denote the inherent power of threads to produce a

piece of cloth. अयं समुदायस्य कार्यसाधकविक्षयां प्रवर्तते । यथा तन्त्रः सूत्राणि बहूनि मिलितानि कार्यं साधयन्ति तथा महान्तोऽपि मिलिताः स्वकार्यं साधयन्तीति भावः । लौ. न्याय.

तसं तसेन संबन्ध्यते Hot goes with hot. Like loves like. cf. साधारणोऽयमुभयोः प्रणयः स्मरस्य तसेन तप्तमयसा घटनाय योग्यम् । V. 2. 16; अभिप्तमयोऽपि मार्दिवं भजेत कैव कथा शरीरिषु । R. 8. 43.

तसपरशुग्रहणन्यायः The maxim of taking hold of the heated axe. This is one of the ordeals prescribed to prove one's guiltlessness or otherwise in ancient India. cf. पुरुषं सोम्योत हस्तगृहीतमानयन्ति.....। स यदि तस्य कर्ता भवति तत एवानुत्तमात्मानं कुरुते सोऽवृताभिसंबोऽनुतेन आत्मानमन्तर्धाय परशु-तसं प्रतिगृह्णाति स दद्वातेऽथ हन्यते । Ch. Up. 6. 16.

तस्करकन्दुन्यायः The simile of a thief (who engaged himself) as a cook. His inability to perform the duties, however, led to his discovery and arrest. This is intended to teach the folly of undertaking to do something quite beyond our powers. अशक्ये विनियुक्तोऽपि कृष्णलाज्ञ श्रपयेदिति । सर्वात्मनायसौ कुर्वन् कुर्यात् तस्करकन्दुबृत् ॥ सुरेश्वर.

तिलतण्डुलन्यायः The simile of rice and sesamum seeds. It is used to illustrate an easily distinguishable union of two or more things (संसाधे), in contradistinction to the more intimate and indistinguishable union (संकर) exemplified by the commingling of milk and water. See क्षीरनीरन्याय.

तुलायणिन्यायः The maxim of the horizontal beam of a balance. It is used to illustrate that a slight addition or subtraction of weight disturbs the balance. The तुलायणि figuratively suggests खलजनस्वभाव. स्तोकेनोचतिमायाति स्तोकेनायत्यधोगतिम् । अहो चुसदृशी चेष्टा तुलकाटे: खलस्य च ॥ H. 1. 150.

तुलोच्चमनन्यायः The simile of the raising [with the hand, one scale] of a balance. Naturally the other scale goes down, so the simile is used to illustrate the bringing about of two or more results by one operation.

तुषकण्डनन्यायः The simile of the grinding of chaff. It is used, like पिष्ठेपणन्याय, of an unnecessary and useless effort. अविचारयतो युक्तिकथनं तुषकण्डनम् । नीचेषूपकृतं राजन वाङ्कास्त्रिव भूत्रितम् ॥ H. 4. 13.

तृष्णतुर्दुर्जनन्यायः The simile, let the wicked be pleased! Though the opponent's argument is fallacious, the सिद्धान्तिन् accepts it seriously for the sake of argument, saying let the devil be pleased, and then demolishes it thoroughly.

तृणभक्षणन्यायः The custom of taking grass in the mouth (literally of eating grass) as a token of submission. cf. Marathi 'दातीं तृण धरणे.' There is a reference to this custom in Hch. वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते प्राणान्ते तृणभक्षणम् । तृणाहारः सैद्वैते. हन्यन्ते पशवः कथम् ॥ प्रबन्धचिन्तामणि.

तृणारणिमणिन्यायः The simile of straw, arāṇi wood, and the burning gem [as means of producing fire]. The kind of fire produced by each varies; and the method of production, too, is different; that being in one case blowing, in another attrition, and in the third the rays of the sun. एवं यत्र कार्यकरणबाहुल्यं कार्यतावच्छेदकं कारणतावच्छेदकं च नाना तत्रास्य प्रवृत्तिः । वाचस्पत्य.

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे One should abandon an individual for the sake of a whole family. Sacrifice of the lower one for the higher one! त्यजेदेकं कुलस्यार्थे प्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् । प्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ H. 1. 115.

दण्डापूपिकान्यायः The maxim of the stick and the cakes. When a stick and cakes are tied together, and one says that 'the stick has been pulled down or eaten by a rat,' we are naturally led to expect that the cakes also have been pulled down or eaten by the rat, as a matter of course, the two being so closely connected together; so, when one thing is closely connected with another in a particular way and we say something of the one, it naturally follows that what we assert of the one can, as a matter of course, be asserted of the other. cf. मूषिकेण दण्डो भक्षित इत्यनेन तत्सहारितमपूपभक्षणमर्थदायातं भवतीति नियतसमानन्यायाद्यान्तरमापततीत्येष न्यायो दण्डापूपिका । S. D. 10.

दण्डन्यायः The simile of a man with a stick [or, men with sticks]. cf. Mbh. 8. 2. 83. This resembles छत्रिन्याय. Read: दण्डिनो गच्छन्तीत्यत्र तु दण्डदण्डिषु समूहिषु लक्ष्यमाणेषु तदन्तर्गतस्याविशेषाद् दण्डशब्दार्थस्य परिप्रहः । तत्त्वविन्दु.

देवदत्तहन्त्रहतन्यायः The illustration of the slaying of the murderer of देवदत्त. The point is that the death of the murderer does not bring his victim to life again. न ह्यन्यस्यासिद्धत्वादन्यस्य प्रादुर्भावो भवति । न हि देवदत्तस्य हन्तरि हते देवदत्तस्य प्रादुर्भावो भवति । Mbh. 1. 1. 57.

दृष्टिसृष्टिन्यायः The maxim of the creation while we are awake. प्रजापते: स्वापकाले तत्कलितः स्थावरजङ्गमप्रपञ्चः सर्वोऽपि तदीयेऽज्ञानेऽव्याकृताल्ये लीयते रात्र्यागमे । तथा दिवसागमे पुनस्तत एव यथापूर्वमाविर्भवतीति । एवं दृष्टिसृष्टिन्यायेनास्मत्कलितोऽप्ययं विद्यदादिप्रपञ्चोऽस्मत्सुखो लीयतेऽस्मत्प्रबोधे यथापूर्वं प्रादुर्भवतीति । लौ. न्याय.

दृष्टे संभवति अदृष्टकल्पना न न्याय्या When a thing is established by a direct proof, there is no scope for unseen idea. प्रत्यक्षप्रामाणसिद्धं कार्ये अप्रत्यक्षकल्पना न कार्यो तस्य अयोग्यत्वादिति । लौ. न्याय.; दृष्टे संभवत्यदृष्टकल्पनानवकाश इति न्यायेन धर्मजिज्ञासाधिकाणे अध्ययनविधिः फलबद्यर्विद्वधूरुपदृष्टान्त इति सिद्धार्थः । बाल्मीमांसाप्रकाशः दृष्टे सति अदृष्टकल्पना निष्प्रमाणिका । तन्त्र. 1. 3. 2-4; विक्रयो हि श्रयते, शतमधिरथं दुहितुमते दद्याद् आर्षे गोमिशुभिति । न चैतद् दृष्टार्थं सति आनन्देऽदृष्टार्थं भवितुमर्हति । SB. on MS. 6. 1. 10.

देहलीदीपन्यायः The maxim of a lamp on the threshold. A lamp so placed gives light both inside and

outside the house, and is therefore used as an illustration of anything which fulfills a double purpose. यथा प्रासादे कृतः प्रदीपः समिधानाद्राजमार्गेऽनुपकरोति । SB. on MS. 12. 1. 3. cf. काकाशिगोलकन्याय and जामात्र्यं त्रिपितस्य सूपादे-रतियुपकारकवम्.

द्विर्बद्धं सुबद्धं भवति (The figure of) a thing fastened twice becomes neatly fastened. If an additional support or proof is accorded to a thing already proved the thing is proven beyond doubt.

धनंजयन्यायः: The simile of Arjuna. It is used to show that something, though once done, may be done again, as in the case of Arjuna who defeated the Kuru race after Krishna had already defeated them. cf. नित्यबोधमहिम्ना बाधितेऽपि द्वैते बाक्यजबोधस्य धनंजयन्यायेन बाधकबोधपत्तेः। यथाहुः 'नित्यबोधपरिपीडितं जगदित्रमं तुरति बाक्यजा मतिः। बासुदेवनिहतं धनंजयो हन्ति कौरवकुलं यथा पुनः। रघुनाथः मैयैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्।' Bg. 11. 33; मया हतास्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सप्तस्त्रान्। ibid. 34.

धनुर्गुणन्यायः: The simile of [fastening] rope to a bow. The archers apply rope to the curved bow; similarly the good superimpose good qualities on the wicked. cf. आजन्मतोऽतिकुटिलेऽपि जरे महान्तस्त्वारोपयन्ति हि गुणं धनुषीब्दुराः॥ साधणः।

धान्यपलालन्यायः: The simile of grain and its husk. cf. Mbh. 1. 2. 39; 3. 3. 18; 3. 4. 21; 4. 1. 92. अवर्जनीयतया दुःखमागतमपि परिहृत्य सुखमात्रं भोक्यते । तथाथा—मस्त्यार्थी सशलक्नान् सकट्टकान् मस्त्यानुपादत्ते स यावदादेयं तावदादाय विनिर्वत्तेते । यथा वा धान्यार्थी सपलालानि धान्यान्याहरति स यावदादेयं तावदादाय निर्वत्तेते । Sar. S. 1. The nyāya seems to have a different application in Marāthī literature according to Molesworth. "The law of the corn and its straw. Conquer the king and you conquer his subjects; accomplish or acquire a matter and you attain all it sustains or involves."

न खलु धीमतां कश्चिदविषयो नाम (S. 4) There is, indeed, nothing which is beyond the ken of their understanding to the intelligent.

न खलु शालग्रामे किरातशतसंकीर्णे प्रतिवसन्नपि ब्राह्मणः: किरातो भवति A. Brahmana does not become a Kirāta by living on the Śalag्रāma mountain filled with hundreds of barbarians! This is equivalent to the English proverb. "A horse does not become an ass by being born in the stable of the latter." cf. न ह्यशब्दाने गां पश्यन्त्वाऽयमित्यमूलोऽध्यवस्थ्यति । S. B. on Br. Sūt. 1. 4. 1; अन्यथा किरातशतसंकीर्णदेशनिवासिनो ब्राह्मणजनस्यापि किरातत्वापत्तेः। भामती 1. 1. 5.

न च सर्वत्र तुल्यत्वं स्यात् प्रयोजककर्मणाम् Acts which impel others to action are not always of the same kind. Read: न च सर्वत्र तुल्यत्वं स्यात् प्रयोजककर्मणाम्। चलनेन ह्यसि-

योद्धा प्रसुद्धेष्वेदनं प्रति ॥ सेनापतिस्तु वाचैव मृत्यानां विनियोजकः। राजा संनिधिमात्रेण विनियुक्ते कदाचन ॥ शोकबार्तिकः स त्वनश्चन्नन्योऽभिचारीति पश्यत्वेव केवलम् । दर्शनमात्रेण हि तस्य प्रेरयितृत्वं राजवत् ॥ Samkara on Munda. 3. 1. 1.

नटाङ्गनान्यायः: The simile of a wife of an actor. When an actor asks an actress on the stage as to whose wife she was, her answer was that she was his wife. Consonants, in language, resemble नटाङ्गना. व्यञ्जनानि पुनर्नृत्यभार्यचद्वन्नीति । यथा नटानां ज्ञियो रङ्गगता यो यः पृच्छति कस्य यूयं कस्य यूयमिति तं तं तव तव इत्याहुः। एवं व्यञ्जनानि अपि यस्य यस्य अचः (vowel) कार्यसुद्धयते तं तं भजन्ते । लौ. न्यायः।

नदीसमुद्रन्यायः: The simile of a river going to the ocean. As every river becomes one with ocean, irrespective of name and form, every devotee becomes united with the Lord. यथा नव्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति नामस्पे विहाय । तथा विद्वान् पुण्यपाये विघूय परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥

न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते In case of those who are rich in piety, age is not of moment. cf. छताभिषेकां हुतजात-पेदसंत्वयुत्तरासङ्गवत्तमीधीतिनीम्। दिव्यक्षवस्तामृषयोऽनुपागमन्न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते ॥ Ku. 5. 16; न तेन वृद्धो भवति येनास्य परितं शिरः। यो वै युवापाधीयानस्तं देवाः स्थविरं विदुः ॥ Ms. 2. 156; तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते ॥ R. 11. 3; शिशुत्वं ज्ञैर्ण वा भवतु ननु बन्धासि जगतां गुणाः पूजास्थाने गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ॥ U. 4. 11; प्रकृतिरियं सत्त्ववर्तां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ Subhās.

न यद्विरिशृङ्गमारुद्ध्य गृह्णते तदप्रत्यक्षम् A thing does not become imperceptible because perceived by one who has ascended a mountain peak. cf. ननु यदि श्रोत्रकरणकेनैव प्रत्ययेन साधुत्वासाधुत्वे प्रतिप्रत्तारः प्रतिपद्यन्ते व्याकरणाध्ययन-बन्धयुदयोऽपि प्रतिपद्यरन् । न च प्रतिपद्यन्ते तस्मात् ते इन्द्रियविषये इति । नैष दोषः। वैयाकरणोपदेशसाहाय्यकोपकृतश्रोत्रेन्द्रियग्राह्यत्वाभ्युपगमात् । यथा ब्राह्मणत्वादिजातिरूपेदशसव्यपेक्षक्षुरिन्द्रियग्राह्यापि न प्रत्यक्षगम्यतामपोज्जति । यथाह न यद्विरिशृङ्गमारुद्ध्य गृह्णते तदप्रत्यक्षमिति । तंत्र. 1. 2. 2.

नरसिंहन्यायः: The simile of the union of man and lion. It is used to illustrate a particular kind of Alāmkāra consisting of a combination of figures. See शीरनीरन्यायः।

नर्तकन्यायः: The simile of a dancer. One dancer gives pleasure to many spectators, just as one lamp gives light to many persons. cf. प्रत्येककार्याण्यज्ञानि तन्त्रेणोत्तमिन्द्रियो यतः। एकैक्ष्योपकारकत्वं तस्मात् प्रत्यवृत्यनुष्ठितिः ॥ विधानवदनुष्ठानं सङ्केदोपकारकम् । तदेशकालकर्तृणामेकत्वान्तर्कादिवत् ॥ J. N. V. 11. 1. 10.

नष्टाश्वदग्धरथन्यायः: The maxim of the lost horses and burnt chariot. This is based on the story of two men travelling in their respective chariots, and one of them losing his horses and the other having his chariot burnt, through the outbreak of a fire in the village in which they were putting up for the night. The horses

that were left were harnessed to the remaining chariot and the two men pursued their journey together. Its teaching is union for mutual advantage. cf. संप्रयोगो वा नष्टाश्वदधरथवत्। Kāty. on P. 1. 1. 50; तयोर्निष्ठाश्वदधरथवत् संप्रयोगः। SB. on MS. 2. 1. 1.

न हि करकदूणदर्शनाय आदर्शपेक्षा One does not need a looking-glass in order to look at a bracelet on the wrist. cf. अहवा हृथ्यकंकणं कि इप्पेण पेक्खीभवति। Karpūr.; Marāthī “हातच्या कांकणाला आरसा कशाला?”

न हि काकिन्यां नष्टायां तदन्वेषणं कार्षीपणेन क्रियते If a man has lost a cowrie he does not spend a kārṣīपण in the search for it. This will resemble expending a sovereign in order to recover a farthing. cf. न हि कपाले नष्टे तदन्वेषणार्थं इष्टिर्युक्ता। न हि काकिन्यां नष्टायां तदन्वेषणं कार्षीपणेन क्रियते॥ SB. on MS. 4. 3. 39.

न हि गोधा सर्पन्ती सर्पणादहिर्भवति An iguana creeping along does not on that account become a snake. यदमुच्यते न खल्वन्यत् प्रकृतमनुवर्तनादन्यद्वचति न हि गोधा सर्पन्ती सर्पणादहिर्भवति। भवेद् द्रव्येष्वतदेवं स्थात्। शब्दस्तु खलु वेन वेन विशेषणाभिसंबद्धते तस्य तस्य विशेषको भवति। Mbh. 1. 1. 23; 1. 3. 12; 6. 1. 50.

न हि आमस्थः कदा आमं प्राप्तुयामित्यरण्यस्थ इव आशास्ते A man who is already in a village does not express a longing to get there, such as a man might who was out in the jungle! cf. न हि प्राणात्मनि उत्पन्नामिमानस्य तत्रात्माशासनं संभवति। न हि प्रामस्थः कदा आमं प्राप्तुयामित्यरण्यस्थ इव आशास्ते। असंनिक्षिप्तविषये ह्यनात्मन्याशासनं न तत् स्वात्मनि संभवति। Samkara on Bri. Up. 1. 3. 28.

न हि त्रिपुत्रो द्विपुत्र इति कथयते A man who has three sons would not be designated as a man with two sons. Therefore, if an order was given to bring the father of two sons, it would not do to bring one who had three sons. त्रिवस्य द्विव्यापकलवेऽपि वाक्यस्य सामाधारणत्वात् पुत्रत्रयवतः पुत्रद्वयवत्वेऽपि न तस्य द्विपुत्रशब्दवाच्यता। न्यूनसंख्याव्यवच्छेदकल्पेन त्रिवशब्दस्य न यथा द्विपुत्रवाचकतेष्व यत्र विवक्षा तत्रास्य प्रवृत्तिरिति। लौ. न्याय.

न हि निन्दा निन्द्यं निन्दितुं प्रशुज्यते किं तर्हि निन्दितादितरत् प्रशंसितुम् SB. on MS. 2. 4. 21. Blame is not employed in order to blame something that is blame-worthy, but rather to praise something other than that. न हि निन्दा निन्द्यं निन्दितुं प्रवर्तते अपि तु विधेय स्तोत्रम्। तंत्र.; यथेतरयक्तव्याणे ‘प्रातः प्रातरनृतं ते बदन्ति’ इत्यनुदितहोमनिन्दा उदितहोमप्रशंसार्थीति गम्यते। यथा मानवे (4. 124) ऋषेषो देवदेवयो यजुर्वेदस्तु मानवः। सामवेदस्तु पितृः स्यात् तस्मात्स्याशुचिर्धनिः॥ इति सामवेदनिन्दा इतरबेदप्रशंसार्था। आगमप्रामाण्य.

न हि पूतं स्याद् गोक्षीरं श्वदृतौ धृतम् Even cow's milk would cease to be pure if placed in a vessel made of dogskin. Read : शाक्योक्ताहिसनं धर्मो न वा धर्मः श्रुतत्वतः। न धर्मो न हि पूतं स्याद् गोक्षीरं श्वदृतौ धृतम्॥ ब्रह्मवर्यमहिंसां चापरिग्रहं च सत्यं च यत्नेन रक्षेदिति श्रुताचहिसादिर्यमिवेनोऽः। स एव

धर्मः शाक्येनाप्युक्तः। तस्माच्छाक्यस्मृतिर्धर्मे प्रमाणमिति चेत्। न । स्वरूपेण धर्मस्यापि गोक्षीरन्यायेन शाक्यसंबन्धे सत्यधर्मत्वप्रसंगात्। तदीयमन्थेनाहिसादिः नावगन्तव्यः। तस्मात् सा स्मृतिर्धर्मे प्रमाणम्। J. N. V. 1. 3. 4; सन्मूलमप्यहिसादिश्वदृतिनिक्षिप्तक्षीरबदनुपवोग्यं विवरम्भणीयं च। तंत्र. 1. 3. 7.

न हि भिक्षुकाः सन्तीति स्थाल्यो नाधिश्रीयन्ते न च मृगाः सन्तीति यत्रा नोप्यन्ते Men do not refrain from setting the cooking pots on the fire because there are beggars [who may ask for some of the contents], nor do they abstain from sowing barley because there are wild animals which may devour it. cf. Mbh. 1. 1. 39; 4. 1. 1; 6. 1. 13. दोषमीतरनारामभः तत्कापुरुषलक्षणम्। कैरीजीं भग्याद् भ्रातर्भोजनं परिहीयते॥ H. 2. 56; cf. Marāthī proverb—“कां न सदन बांधावें कीं त्यात पुढे बिळे करिल घूस।” मोरोपंत.

न हि यद् देवदत्तस्य युध्यमानस्य स्थानमवगतं तदेव भुजानस्यापि भवति The position occupied by देवदत्त when eating is not that which he occupies when fighting. Read : एक्लेवेऽपि हि शब्दस्य शक्तिभेदः प्रयोजने। तत्र कार्यान्तरस्थानं न स्थात् कार्यान्तररेष्वपि॥ न शब्दैकतेजे यत् किंचित् कार्ये स्थानं दृष्टसामर्थ्यं तदेवान्यत्रापि इति शक्यते नक्षम्। न हि यद् देवदत्तस्य ... भवति इति गम्यते। कार्यप्रयुक्ता हि स्थानविशेषाद्वये न स्वरूपप्रयुक्ताः। तंत्र.

न हि वरविधाताय कन्योद्वाहः The bride is not married for the destruction of the bride-groom. विषकन्यायां वृतायां यत्र वरस्य घातः संभाव्यते तत्र तां नोद्देवेऽवं विवक्षायामस्य प्रवृत्तिः। तथा चानिष्ठान्तरपातादिसंभावनायामस्य भीष्टेहतुरपि वस्तु न वरणीयमित्येवं तन्यायातात्पर्यम्। अयमेव न्यायः क्वचित् न हि वरधाताय कन्यामुदाहर्यतीति न्यायतया पक्ष्यते। तारानाथ.

न हि विधिशतेनापि तथा पुरुषः प्रवर्तते यथा लोभेन Not even a hundred injunctions could move a man to action as readily as the desire for gain does. cf. कियाफलं कर्तारमभिप्रैति। यजका यजन्ति गा लस्यामहे इति। कर्मकराः कुर्वति पादिकमहर्लस्यामह इति। Mbh. 1. 3. 72; ऋतिविभ्यो दक्षिणां दशादिति दानं विधीयते। लोभेनार्जनाङ्गत्वात् प्राप्तस्तेषां प्रतिप्रह्रः॥ न हि दद्यादित्यस्य प्रतिगङ्गीयादियमर्थो भवति। भवेदपि सामाध्यायदि तदाक्षेपमन्तरेण दानविधिनेऽपयते। स तु लोभप्राप्तिप्रह्रबलेनोपयमानो न शक्नोत्याक्षेप्तुम्। न हि यथा लोभेन। तंत्र. 3. 4. 34.

न हि विवाहानन्तरं वरपरीक्षा cf. ऊपरविष्णवाय, अरण्यरोदनन्याय, पिष्टपेषणन्याय etc. of the same import. यत्र क्रिया निष्कला तत्रास्य न्यायस्य प्रवृत्तिः। “Doctor after death.”

न हि इयामाकबीजं परिकर्मसहस्रेणापि कल्याङ्कुराय कल्पेत Not even by the employment of a thousand different processes can Śyāmāka grain be made to germinate as rice. cf. न हि जातु बटाङ्कुरः कुटजबीजाजायते। न खलु कुटजबीजाद् बटाङ्कुरो जायते। भास्ती 1. 2. 18; 4. 1. 1; अन्यदुपतं जातमन्यदित्येतन्नोपयते। उप्यते यद्यि यद् बीजं तत्तदेव प्रोहृति॥ Ms. 9. 40; “Whatsoever a man soweth that shall he also reap.”

न हि सर्वः सर्वं जानाति Everybody does not know everything. Read : व्याख्यातं न्यायवृद्धं निजमतिमनलकिकम्य यावन्मयासं पारं प्राप्तु न शक्तो न हि भवति गुरुः किं पुनर्मद्दशो ना । सर्वः सर्वं न वेति प्रथितमिदमतो नारित मेषत्रापराधः शिष्टा ज्ञेयः स्वयं तै सुविमलमतिभिः सम्यग्यारावितार्थैः ॥ रुद्धानाथ ॥

न हि सहस्रेणाऽप्यन्वैः पाटच्चरेभ्यो गृहं रक्ष्यते Not even a thousand blind men can protect a house from robbers.

न हि सुशिक्षितोऽपि नटबद्धुः स्वस्कन्धमधिरोदुँ पदुः No young actor, however well-trained, is clever enough to get on his own shoulder. न हि नटः शिक्षितः सन् स्वस्कन्धमधिरोद्धति । S. B. on Br. Sūt. 3. 3. 54.

न हि सोपानके पादे पुनरप्युपानहं प्रतिमुञ्चति One cannot put on again another shoe on the same foot which has already one.

न हि स्वतोऽसती शक्तिः कर्तुमन्येन शक्यते (ख्लोकबार्तिक) If a power is not of itself present in a person or thing, it cannot be supplied by another. यदि स्वयं दधिभावशीलता न स्थानेवौष्यादिनापि बलाद्विभावमापयते । न हि वायुराकाशो वा औष्यादिना बलाद्विभावमापयते । साधनसामग्र्या च तस्य पूर्णता संपादयते । S. B. on Br. Sūt. 2. 1. 24; cf. न हि यो यस्य स्वतो धर्मो न संभवति सोऽन्यस्य साधमर्यादं तस्य सभविष्यति । S. B. on Br. Sūt. 2. 2. 29.

न हीश्वरव्याहृतयः कदाचित् पुण्णन्ति लोके विषयीत्मर्थम् (Ku. 3. 63) For, the words of the Lord never foster a contradictory meaning in the world.

न ह्यस्य वितथभावेऽन्यस्य वैतथ्यं भवितमर्हति The falseness of one person does not prove somebody else to be false. ननु सामान्यतो दृष्टं पौरुषेण वचने वितथमुपलभ्य वचनसाम्यादिमपि वितथमवगम्यते । न ह्यान्यतावत् । न ह्यान्यस्य ... अर्हति । अन्यत्वादेव । न हि देवदत्तस्य इयमत्वे यशदत्तस्यापि इयामत्वं भवितुमर्हति । S.B. on MS. 1. 1. 2; न ह्यानासवाक्यस्य वैतथ्ये सत्यासवाक्यस्यापि वैतथ्यम् । पार्थसारथि.

न ह्येष स्थाणोरपराधो यदेनमन्यो न पद्यते It is not the fault of the post that a blind man cannot see it.

नागृहीतविशेषणा बुद्धिविशेष्यमुपसंक्रामाति Intellect which has not grasped the adjective, does not perceive the substantive. जातिरेव शब्दार्थं इति मीमांसकमतम् । तथा हि, व्यक्तीनामानन्यादेकव्यक्तौ शक्तिरप्ते व्यक्त्यन्तरादेवाधाच्च न व्यक्तौ शक्तिसंभवः । जातिविशेषाणां व्यक्तौ शक्तिरित्युक्तौ तु नागृहीतविशेषणा बुद्धिविशेष्यमुपसंक्रामतीति न्यायाद् आवश्यकत्वाच्च जातावेव शक्तिरस्तु व्यक्तिबोधस्तु आक्षेपत । लौ.न्यायः; विभक्तिहि लिङ्गसंख्याप्रतिपादिकार्थानां श्रुत्यैव किंशार्थतामाह । किंशा साध्या साधनैतप्यरिच्छेदकानि च लिङ्गसंख्यादेनपेक्षते । अतः सर्वविशेषणविशिष्टा किंशैव विधीयते । तत्र प्रयत्नः पर्वं विशेषणं व्याप्रीयतेऽन्यथानुपपत्त्या, न हि अगृहीतविशेषणा विशिष्टं तुष्टिः इति । तंत्र 4. 1. 5; cf. न ह्यप्रतीते विशेषणे विशिष्टं केवल प्रलेयमहन्ति । S.B. on MS. 1. 3. 33.

नान्तरीयकन्यायः The maxim of invariable, inseparable association; (तदभावे तदभावरूपा व्याप्तिः ।) cf. .

सं इ. को....९

अविनाभावः संबन्धमात्रं न तु नान्तरीयकत्वम् | K. P. 2.; यत्र च संबन्धो विधीयते तत्रान्यतरस्यान्यत्र विधानम्, संबन्धो नान्तरीयको यद् वा संबन्धस्य विधानं नान्तरीयकौ संबन्धिनौ S.B. on MS. 3. 3. 21; नान्तरीयमवर्थंभावीत्यर्थः । यथा— प्रतिबन्धाभावे नान्तरीयकार्यात्पातः अवश्यमाविनीत्यर्थं इत्युक्तम् । यथा च कश्चिदधार्थी शालिकलापं सपलालं सतुषमाहरति नान्तरीयकत्वात्, स यावदादेयं तावदादाय तुष्पलालान्युत्सज्जति । तथा कश्चिन्मांसार्थी मत्स्यान् सकाटकान् सशल्कलानाहरति नान्तरीयकत्वात्, स यावदादेयं तावदादाय शल्कलकट्कान्युत्सज्जति । लौ. न्याय.

नारिकेलफलम्बुन्यायः The maxim of water in a coconut fruit. Used to illustrate when a thing is beyond any logical reasoning. यथा दृढावयवसंयोगवति नारिकेलफले कथं जलमायातीति न तर्केणोचरतामेति, तथागता लक्ष्मीनैव लक्ष्यते । उक्तं च “आगता लक्ष्यते नैव नारिकेलफलम्बुवत्” इति । लक्ष्मीरिति शेषः । लौ. न्याय. cf. Marāthi proverb “देवाची करणी आणि नारळांत पाणी.”

नासाधितं करणम् That which itself is not an accomplished fact cannot be an instrument with which to bring about some other result. cf. नासाधिते हि धार्थं करणत्वं ततोऽस्य सा । साध्यतां वक्ति संस्कारो नैवाशूक्यः क्रियात्वतः । J. N. V.

निरझकुशाः कवयः (Sk.) Poets are unfettered, completely free. This is used to emphasize the well-known ‘poetic licence’. This condones all grammatical and other lapses committed by Kalidasa and other great writers. प्रमुः स्वातन्त्र्यमप्नो यदिच्छति करोति तत् । पापिनेन नदी गङ्गा यमुना च स्थली नदी ॥ “I, too, am indignant when the worthy Homer nods, but in a long work it is allowable to snatch a little sleep.” Horace, Ars Poetica.

निरस्तपादपे देशे परण्डोऽपि द्रुमायते (Subhāṣ.) When there is dearth of wise and honest persons, persons with smattering of knowledge are accorded honour and respect. यत्र बहुसज्जनलुभेदव्यादरस्तत्राय प्रवर्तते । उक्तं च— यत्र विद्वज्जनो नारित श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि । निरस्त द्रुमायते । लौ. न्याय. cf. Marāthi proverb “बासरांत लंगडी गाय शहाणी.”

निर्धनमनोरथन्यायः The simile of ‘the cars of the mind’ or wish of the penniless. उपथन्ते विलयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः । Udb.; उन्म्योन्म्य तत्रैव निर्धनानां मनोरथाः । हृदयेष्व लीयन्ते विध्वान्नीस्तनाविव ॥ “If wishes were horses, beggars might ride.”

निवातस्थितदीपन्यायः The simile of a lamp placed in a windless place. This is used to denote that a person whose mind has attained complete serenity becomes steadied in meditation, just as a lamp in a windless place, burns steadily, without flicker. cf. यथा दीपो निवातस्थो नेज्जते सोपमा स्मृता । योगिनो यत्चित्तस्य युज्जते योगमात्मनः । Bg. 6. 19.

निषादस्थपतिन्यायः Vide Dictionary p. 926.

नीरक्षीरन्यायः The simile of discriminating water and milk mixed together. It is used to denote the

discriminatory power of separating chaff from corn, right from wrong and truth from falsehood. यथा संमित्रिते नीरक्षोरे हीदं नीरमिदं क्षीरमिति पृथक्कर्तुं केऽपि पक्षिणो विना हंसं न शक्नुवन्ति, तथा चेदं तथ्यमिदमतथ्यमिति ज्ञातुं विवेकज्ञं परमहंसं विना न कोऽपि शक्नोति पण्डित इति भावः। उक्तं च, क्षीरं ब्रह्म जगच्च नीरमध्यं तथोगमन्याहातं दुर्भेदं वितरेतरं विरतरं सम्यग् विभक्तीकृतम्। येनाशेषविवेषषदोषलहरीमासेदुषीं शेषुषीं सोऽयं शीलवता पुनाति परमो हंसो द्विजात्यप्रणीः॥ लौ. न्यायः; नीरक्षीरविवेके इंसालस्य त्वमेव तनुषे चेत्। विश्वेऽस्मिन्नधुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः॥

नृपनापितपुत्रन्यायः: The maxim of the king and barber's son. It is used to denote a man's innate fondness for his own possessions, however ugly or despicable in the eyes of others. (यत्रातिनिर्वेचेऽपि स्वकीयेऽतिरम्यताबुद्धिं विवक्षा तत्रायमवतरतीति ।) It takes its origin from a story which states that a king on one occasion asked his barber to bring him the finest boy that he could see in his kingdom. The barber roamed for a long time over every part of the realm, but could discover no boy such as the king wanted. At last wearied and disappointed he returned home; and being charmed with the beauty of his own boy, who, to do him justice, was a personification of ugliness and deformity, went to the king and presented the boy to him. The king was at first very angry with the barber for having trifled with him, but on consideration excused him, as he ascribed the barber's preference of his own ugly boy to the dominant desire of human beings to consider their own possessions as supreme good. cf. सर्वः कान्तमात्मीय पश्यति । S. 2.

नो खल्वन्धाः सहस्रमपि पान्थाः पन्थानं विन्दन्ति: Not even a thousand blind travellers can discover the road (to be taken); न हि प्राधानिकान्यन्तर्बहिकरणानि त्रयोदश सत्त्व-प्रधानान्यपि स्वयमेवाचेतनानि तद्वृत्तयश्च स्वं वा परं वा वेदितुमुत्सहन्ते। नो खल्वन्धाः...विन्दन्ति। चक्षुष्मता चैकेन चेद् वैयते स एव ताहि मार्गदर्शी स्वतन्त्रः कर्ता नेता तेषाम्। भास्ति 1. 1. 5.

न्यग्रोधबीजन्यायः: The maxim of the fig-tree seed. It is used to denote that a seed, though small and subtle, sown in fertile land grows manifold. यथा न्यग्रोधबीजं स्तोकमपि सुक्षेत्रं उपं सद् बहुविस्तीर्णां याति, तथा प्रकृतेऽपि । लौ. न्यायः

पङ्कप्रक्षालनन्यायः: The maxim of the washing off the mud. Just as it is more advisable for one to avoid getting into mud than to get into it and then wash it off, so it is more advisable for one to avoid getting into danger than to expose oneself to it and then try to get out of it somehow or other. cf. धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता । प्रक्षालनाद्वि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् । Pt. 1. 159; अभिन्नोत्रादीनामपि पुण्यान्तरवद् विनाशश्वात् पङ्कप्रक्षालनन्यायाः पातादारुखुणापि तानि नानुष्टेयानि । S. B. on Br. Sūt. 4. 1. 16; "Prevention is better than cure."

पङ्कवन्धन्यायः: The maxim of the lame man and the blind man. The conception is that of a lame man

mounted on the shoulders of one who is blind, so that the former is furnished with the power of locomotion and the latter with sight. It is intended to illustrate mutual dependence for mutual advantage. पुरुषस्य दर्शनार्थं कैवल्यार्थं तथा प्रधानस्य । पङ्कवन्धवदुभयोरपि संयोगस्तकृतः सर्गः ॥ Sam. K. 21.

पञ्चरचालनन्यायः: The maxim of the moving of the bird-cage. This furnishes an illustration of the power of united effort. ननु पञ्चरचालनन्यायेनैतद् भविष्यति । यथैकपञ्चरचतिन एकादशपक्षिणः प्रत्येकं प्रतिनियतव्यापाराः सन्तः संभूयैकं पञ्चरचालयन्ति । एवमेकशरीरवर्तिन एकादशशाराणाः प्रत्येकं प्रतिनियतवृत्तयः सन्तः संभूयैकां प्राणाख्यां वृत्तिं प्रतिलिप्यन्त इति । S. B. on Br. Sūt. 2. 4. 9.

पञ्चरमुक्तपक्षिन्यायः: The simile of a bird let loose from its cage, used to illustrate the upward flight of the soul released from the body. बन्धमुक्तस्थोर्ध्वगमनं दृष्टं यथा पञ्चरमुक्तशुक्स्य यथा वा वारिनिर्भन्नपरिणतैरप्डबीजस्य यथा वा दृढपङ्कलिमजलिमजनप्रक्षीणपङ्कलेपशुष्कालाखूफलस्य । वेदान्तकलपतरुपरिमलः

पदातिन्यायः: The simile of a footman (in the game of Chess). It is used to suggest the crookedness of the wicked at the nick of the moment. बुद्धिबलापरपर्यायचतुरङ्गाख्यकीडने (the game of chess) पदाति (Mar. प्यादें) -ऋजुमार्गेण चलन् हननावसरे वक्तमार्गसुररीकरोति । अयं भावः । बुद्धिबलाख्यकीडने कलिप्तौ राजमन्त्रिणौ सह चतुरङ्गबेलनान्योन्यं युध्यतः । तत्र तेषां गतिभेदोऽस्ति । पदातेस्तु ऋजुपथेन गमनम्, वक्तमार्गेण चाग्रस्थशत्रुहत्यृभिति तद्विदो बदन्तीति । एवं दुर्जनाचारो ज्ञेयः । ऋजुना पथा चलन्तीपि हनने वकां गति कलयन् । बुद्धिबलाख्यं कीडन् पदातिरिव दुर्जनो ज्ञेयः ॥ लौ. न्यायः

पदार्थानुसमयन्यायः: Vide Dictionary p. 960.

पशपत्रस्थिततोयन्यायः: The maxim of water on the lotus leaf. It is used to illustrate two things : (1) All creation is sentient; (2) the company of the great yields the best reward. cf. लिप्यते न स पापेन पशपत्रमिवाभसि । पशपत्रस्थितं तोयं धते सुकाफलश्रियम् । महाजनस्य संपर्कः कस्य नोशतिकारकः ॥; सुकाकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते । Bh. 2.

पञ्चन्यन्यायः: The simile of rain. cf. ईश्वरस्तु पर्जन्यवद् द्रष्टव्यः । Br. Sūt. 2. 3. 42; कृतकारि खल्वपि शास्त्रं पर्जन्यवत् । तथा पर्जन्यो यावद्गृहं पूर्णं च सर्वमभिर्वर्तति Mbh. 1. 2. 9; 6. 1. 127. It rains everywhere without special favour or disfavour. Rain is equal and equitable to all. यथा पर्जन्यो बीजविशेषेषु रागं केषुचिद् द्रेषं चाकृत्वा उदासीनः सत् वर्षति, एवमीश्वरोऽपि पुण्यवत्सु रागं पापिषु द्रेषं चाकृत्वा जगत् सज्जति । नीलकण्ठ op. Bg. 9. 9; पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विक्लेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ H. 1. 174.

पश्यस्यद्वौ ज्वलदार्शं न पुनः पादयोरघः: (हेमचन्द्र) You see the fire burning on the mountain, but not that which is under your feet. "Why beholdest thou the mote that is in thy brother's eye, but perceivest not the beam that is in thine own eyes" cf. Marathi proverbs "आपल्या पायाखाली काय जळते ते पाहावे ।"; "दुसऱ्याच्या

डोल्यांतले कुसळ दिसते पण आपल्या डोल्यांतले मुसळ दिसत नाही”; “लोकां सांगे ब्रह्मज्ञान आपण कोरडे पाषाण! ” (यत् परं शिक्षयस्येवं न स्वं शिक्षयसि स्वयम् ।)

पाटचरलुण्ठिते वेशमाने याभिकजागरणम् The vigilance of the watchman after the house has been plundered by thieves. This is equivalent to the English proverb, “Shutting the stable door after the horse is gone”.

पाठकमन्यायः: Vide Dictionary p. 1003.

पित्तं यादि शर्करया शास्यति कोर्द्धयः पटोलैन If bile is counteracted [pacified] by sugar what is the use of a species of [bitter] cucumber [used as medicine]. It is used to illustrate the futility of strenuous efforts to succeed in an undertaking which requires little effort. सामसाध्येषु कार्येषु यो दण्डं योजेद् बुधः। स पित्तं शर्कराशाम्ये पटोलं कटुकं पिवेत् । Pt. 3. 132.

पिपीलिकागतिन्यायः: The maxim of the speed of ants. “Slow and steady wins the race.” यथा पिपीलिका वृक्षशिरः स्थितमधुरफलरसस्वादने शटित्यशक्ता सत्यपि बहायासेन गच्छन्ती कालान्तरे तद्रसमवश्यमास्वादते, तथैवाज्ञानी पुरुषः श्रुतिस्मृतिपुराणचिह्नितकर्मपासनादिमार्गसंजातशुद्धान्तःकरणतया जन्मान्तरघु कदाचित् प्राप्तपूर्णज्ञानेऽवयं ब्रह्मानन्दमनुभवतीति । लौ. न्यायः, योजनानां शतं गच्छेच्छैर्यान्ती पिपीलिका । अगच्छन् वैनतेषोऽपि पदमेकं न गच्छति ॥

पिष्टपेषणन्यायः: The maxim of grinding flour or meal, used to denote a superfluous or unprofitable exertion like the attempt of a man to grind pounded flour. cf. न हि स्निग्धस्य स्नेहनं शब्दं कर्तुं पिष्टस्य वा पेषणम् । S.B. on MS. 9. 2. 3; यदि तावच्छुतस्यार्थस्य प्रश्नः कृतस्तः पिष्टपेषणवत् पुनरुक्तोऽनर्थकः प्रश्नः स्थात् । Samkara on Ken. 32; तुषकण्ठनन्याय and कृतस्य करणं वृथा ।

पुष्टलगुडन्यायः: The simile of a stout cudgel. Such a stick hurled at a yelping cur, may at the same time strike and silence other dogs near it; and so the nyāya seems to be used somewhat in the sense of “killing two birds with one stone.” एकतात्रिकमतनिरासाय प्रयुक्त्या युक्त्या तत्सदृशमतान्तरनिराकरणं यदा विवक्ष्यते तदा पुष्टलगुडन्यायप्रवृत्तिः । रघुनाथ. The maxim is akin to प्रधानमल्लनिर्वहन्याय.

पूर्वं ह्यपवादा अभिनिविशन्ते पश्चादुत्सर्गाः: Special rules are taken into consideration first and afterwards general rules. See Mbh. 2. 4. 83; 3. 1. 3; 3. 2. 124 etc.

प्रत्यक्षे किमनुमानम् Where there is direct sense perception, what need is there of inference? It is a well-known principle. cf. वेदवाक्यानुमानं हि तावदेव प्रवर्तते । तदर्थविषयं यावत् प्रत्यक्षं नोपलभ्यते ॥; प्रत्यक्षे श्रूयमाणे तु न विद्यतानुमानिकम् । न हि हस्तिनि दृष्टेऽपि तत्पदेनानुमेष्यते ॥ तंत्र. 1. 3. 2-3; प्रत्यक्षमनुमानाद्वालयः । S.B. on MS. 3. 1. 12.

प्रधानमल्लनिर्वहन्यायः: The maxim of the destruction of the chief antagonist. It illustrates the principle that when the most formidable enemy has been

defeated, the less formidable are already virtually overcome. अतः प्रधानमल्लनिर्वहन्यायेनातिविद्यति । एतेन प्रधानकारणवादप्रतिषेधन्यायकलापेन सर्वेऽवादिकारणवाद अपि प्रतिषिद्धतया व्याख्याता वेदितव्याः । S.B. on Br. Sūt. 1. 4. 28.

प्रपानकरसन्यायः: The simile of a kind of drink (sherbet). It is used to illustrate the production of some new thing by the union of others, just as sherbet is the result of the commingling of various ingredients. प्रतीयमानः प्रथमं प्रत्येकं हेतुरुच्यते । ततः संवलितः सर्वो विभावादिः सचेतसाम् प्रपानकरसन्यायाच्चर्व्यमाणो रसो भवेत् । यथा खण्डमरीच्यादीनां संमेलनादपूर्वं इत्र कश्चिदास्वादः प्रपानकरसे संजायते विभावादिसंमेलनादिवापि तथेत्यथः । S.D. This is meant to show how the flavour is single, though spoken of as resulting from a composition of causes.

प्रयोजनमनुहित्य न मन्दोऽपि प्रवर्तते (श्लोकवार्तिक)— Even a stupid person does not adopt a course of action without a motive.

प्रस्तरप्रहरणन्यायः: Vide Dictionary p. 1119.

फलवत्संनिधावफलं तदद्धम् (S.B. on MS. 4. 4. 19) The principle that whatever has no result of its own, but is mentioned in connection with something else which has such a result, is subordinate to the latter. cf. S.B. on Br. Sūt. 2. 1. 14.

बधिरकर्णजपन्यायः: The illustration of whispering in the ear of a deaf man. See अरण्यरोदनन्याय etc.

बहिर्न्यायः: Vide Dictionary p. 1154.

बहूनामनुग्रहो न्यायः: The association of many is good policy. cf. बहूनामप्यसाराणां मेलनं कार्यसाधकम् । तृणैः संपादयते रज्जुस्तया नागोऽपि बध्यते ॥ Pt. 1. 331.

बीजवृक्षन्यायः: The maxim of the seed and tree. A tree is an outcome of a seed and the seed is the effect of the tree. It is very difficult to decide which is earlier in time. Each is a cause and effect of the other.

बीजाङ्कुरन्यायः: The maxim of an eternal series of seed and shoot. As the seed produces the shoot, so the latter in turn reproduces the former. Each therefore is a cause and effect. न च कमान्तरेण शारीरं संभवति । न च शरीरमतरेण कर्म संभवतीति इतिरेतराश्रयत्वप्रसंगः । अनादिवे तु बीजाङ्कुरन्यायेनोपपत्तेन कश्चिद् दोषो भवति । S.B. on Br. Sūt. 2. 1. 16; बीजं विना नाङ्कुरो जायते, अङ्कुरं विना च न बीजोपत्तिरिति । एवं यत्र प्रस्परकार्यकारणभावस्तत्रायं न्यायः प्रवर्तते । तथा च बीजातीयं प्रत्याङ्कुरजातीयम्, अङ्कुरजातीयं प्रति बीजातीयं कारणम् । अतो बीजाङ्कुरप्रवाहानादितया च यद् बीजं प्रति यद्वङ्कुरस्य कारणत्वतदङ्कुरं प्रति तद्बीजस्य न कारणत्वमतो नान्योन्याश्रयः । लौ. न्यायः, cf. the maxim of the same import अङ्कुरकुटीन्याय.

बुभुक्षितः किं न करोति पापम् What sin does a hungry man not do? Hunger leads to any sin, impiety or crime. cf. दरिद्रः किं न कुरुते ।

ब्राह्मणप्रामन्यायः: The maxim of a village in which Brāhmaṇas abound. This shows the village has more numerous Brāhmaṇas than in some other village (प्रचुर-ब्राह्मणो प्रामः) or in the village the Brāhmaṇas outnumber the other castes (प्रचुरब्राह्मणो प्रामः). This is according to the maxim प्राधान्येन व्यपदेशा भवन्ति. cf. मलग्रामन्याय.

ब्राह्मणपरिवाजकन्यायः: The maxim of the Brāhmaṇas and the mendicants. In such a sentence as ब्राह्मणो भोजीयत्वाः परिवाजकाश्च, the separate mention of the mendicants, who are included in the term Brāhmaṇa, merely emphasizes their position as a special part of the general body. The maxim has the same import as गोबलीबर्दन्याय, तककौण्डन्याय and ब्राह्मणवसिष्ठन्याय. cf. वैदिकानां लैकिक्लेऽपि प्राधान्यव्यापनार्थं पृथग्रहणं यथा ब्राह्मणा आगता वसिष्ठेऽप्यागत इति । पदमञ्ची.

ब्राह्मणश्रमणन्यायः: The maxim of the Brāhmaṇa-ascetic. The श्रमण is a Buddhist ascetic and hence not a Brāhmaṇa, but the expression ब्राह्मणश्रमण implies that though now a Buddhist formerly he was a Brāhmaṇa. cf. अत्रापि इत्यादावपिशब्दाभावाद् विरोधाभासो व्यव्याप्तः । व्यव्याप्त्यालंकार्यत्वेऽपि ब्राह्मणश्रमणन्यायादल्कारत्वमुपर्यगते । S. D.

भक्षितेऽपि लशुने न शान्तो व्याधिः: Although the garlic has been eaten the disease is not cured. cf. ननु भक्षितेऽपि लशुने न शान्तो व्याधिरिति न्यायेन प्रपञ्चस्थाधिष्ठान-व्यतिरिक्ततया प्रतीयमानत्वात् कथमदैतसिद्धिरित्याशङ्कां तृणीकुर्वन्नाह अखण्डमिति । com. on वेदान्तसार. This is used to illustrate the non-attainment of the coveted result in spite of the performance of a prohibited act.

भद्रमभद्रं वा कृतमात्मनि प्रकल्पते: An act good or bad conduces [to happiness or otherwise] of the performer himself. cf. Marathi proverb “करावे तसे भरावे.”

भस्मनि आज्याहुतिः: Offering clarified butter on ashes instead of on the sacrificial fire. This is used to illustrate wasted or misdirected effort. cf. स य इदमविद्वान्मिहोत्रं जुहोति यथाङ्गाराणपोद्य भस्मनि जुहुयात् तादृक् स्यात् । Ch. Up. 5. 24; अकार्यारणोयुक्तो मूढे यः परिविद्यते । वापिवस्तुरो वृथा तस्य भस्मन्याज्याहुतिर्यथा ॥; नोपदेशशेतानपि मूढोऽकार्यान्वितर्यते । शीतांशुप्रसन्नात् केन राहुवाक्यैर्निवारितः ॥ उपमिति गच्छप्रपश्चा कथा.

भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः: This is the theory of the लोकायतिक्स or Materialists. They do not believe in pre-birth and rebirth. So they do not take into consideration धर्म and मोक्ष पुरुषार्थः. cf. यावज्जीवं सुखं जीवेद् क्रणं कृत्वा धृतं पिबेत् । भस्मी... कुतः ॥; असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् । अपरस्परसंभूतं किमन्यत् कामैतुकम् ॥ Bg. 16. 8.

भारैकदेशावतरणन्यायः: The illustration of the lowering of one part of a load [and thus easing one's burden]. दृढाविपर्ययज्ञानानन्तरं सहस्रैव च सम्यज्ञानोत्पादातिभाराद् भारैकदेशावतरणार्थं सशयोत्थापनामात्रमेव तावश्युक्तम् । तंत्र. 1. 3. 22.

भिस्तुपादप्रसारणन्यायः: The maxim of a beggar's obtaining a firm footing [in a patron's house]. cf.

the English equivalent. “Give him an inch and he will take an ell.” यथा करिचिद् भिस्तुपादप्रसारणन्यायदिलाभार्थ कस्यचिद् धनिनो गृहे प्रविश्य युगपत् सर्वाभीष्टालाभं मन्यमानः प्रथमं धनिगृहे से पादप्रसारणमस्तु पश्चादनेन परिचयमुत्पाद वर्वमभीष्टं संपादयामीति विद्या स्वलग्मापि भिक्षा बहुमन्यमानः पश्चात् कमेण स्वाभीष्टं संपादयत्वेच यत्र विवक्षा तत्रास्य प्रश्वितिः । रघुनाथ. cf. Mar. “भटाल दिली ओसरी भट हातपाय पसरी”; “चञ्चुप्रवेशे मुसलप्रवेशा ।”

भिलीचन्दनन्यायः: The maxim of a Bhil woman and sandal tree. cf. the English equivalent “Familiarity breeds contempt.” अतिपरिचयादबज्ञा संततगमनादनादरो भवति । मलये भिलपुरस्त्री चन्दनतरुकाष्ठमिन्धनं कुरते ॥ Subhās.; cf. Mar. “अतिपरिचय खोटा मान राहात नाहीं ।”

भूतं भव्याय कल्पते: A thing accomplished in the past conduces to the attainment of the result in future. The मीमांसक्स avow that an accomplished sacrificial act is not an end in itself but for the bringing about of a result in the future such as the attainment of heaven etc. This, consequently, necessitates belief in the theory of अपूर्व as a connecting link between the two.

भूमिरथिकन्यायः: The simile of the man who in order to become proficient makes drawings of a war-chariot on the ground. यत्ताबुद्याध्यायः शिष्यसन्निभावधीते तद्ग्रहणार्थम् । यच्छिल्यस्तद्वाराणार्थम् । ग्रहणधारणे प्रयोगार्थं भूमिरथिकवत् शुष्केष्टिवद्वा । तथा भूमिरथिको भूमौ रथमालिख्य शिक्षां करोति संग्रामे प्राशुभावो भवितेति यथा च आत्रः शुष्केष्टिः प्रयुक्ते प्रयोगे प्राशुकर्मा भवितास्मीति । एषमेतद् द्रष्टव्यम् । S.B. on MS. 7. 2. 15.

भूलिङ्गशकुनिन्यायः: The simile of the bird भूलिङ्ग. The purport of the maxim seems to be, “Practise what you preach”. cf. अथ नैवां न ते बुद्धिः प्रकृति याति भारत । मयेव कथितं पूर्वं भूलिङ्गशकुनिन्यथा ॥ भूलिङ्गशकुनिनाम पाशवै हिमवतः परे । भीम्यं तस्याः सदा वाचः श्रूयन्तेऽप्यविग्रहिताः ॥ मा साहस्रितादं सा सततं वाशते किल । साहस्रं चामनातीव चरन्ती नावद्यते ॥ सा हि मांसार्गं भीम्यं मुखात् सिंहस्य खादतः । दन्तान्तरविज्ञम् गत तदादते-५ल्पचेतना ॥ इच्छतः सा हि सिंहस्य भीम्यं जीवत्यसंज्ञायम् । तद्रत् त्वमप्यवर्मिष्ठं सदा वाचः प्रभाषसे ॥ इच्छातां भूमिपालानां भीम्यं जीवस्य-संशयम् । लोकविदिष्ठकर्मा हि नान्योऽस्ति भवता समः ॥ Mb. 2.44.27-32; यो भूलिङ्गन्यायेन परोपदेशमात्रकुशलः स्वयं च यथेष्टाचरणशीलः सोऽपि दार्भिकवतात् त्यक्तव्यः । भूलिङ्गारुद्यः पक्षी मा साहस्रं कुर्विति पुनः पुनरुचैवदन् सिंहदंष्ट्रान्तलम् मासलवं जिघक्षीति प्रसिद्धम् । रघुनाथ.

भ्रष्टावसरन्यायः: The simile of a lost opportunity or proper occasion. It is used to illustrate that something does not take place when the occasion for its taking place has once gone. यदपि यजमानस्य भ्रष्टावसरं क्रियमाणं विगुणं भवति इति तदपि गुणलोपे मुख्यस्य इत्यनेन विरुद्धम् । तंत्र. 3. 5. 46. cf. निर्विणदीपे किमु तैलदानं चौरे गते वा किमु सावधानम् । वयोगते किं बनिताविलासः पयोगते किं खलु सेतुबन्धः । Subhās.; Mar. “बैल गेला नि झोपा केला.”

मक्षिकान्यायः: The simile of a fly. It is used to illustrate the fault-finding nature of the wicked just as a fly concentrates on a wound.

मञ्जूषाखुन्यायः The simile of a rat entering a casket. It is used to express the effort to obtain the coveted thing ending in a positive harm to one's life. कदाचित् कश्चिन्मूषको भक्षयाशया सर्पमञ्जूषां दृष्ट्वा प्रविष्टस्तत्र तेन भक्षितः ।

मणिविक्रयदृष्ट्यान्तः The illustration afforded by the sale of gems. It is intended to teach that, in disposing of precious stones, one who understands their value will derive greater advantage than one who is without that knowledge. यदेव विद्यया करोति... तदेव वीर्यवत्तरं भवति । ... दृष्टं हि लोके बणिकशबरयोः पद्मारागादिमणिविक्रये वणिजो विज्ञानाधिक्यात् फलाधिक्यम् । तस्माद् यदेव विद्यया विज्ञानेन युक्तः सर्वं करोति कर्म... तदेव कर्म वीर्यवत्तरमविद्वकर्मणोऽधिकफलं भवति । Sāmkara on Ch. Up. 1. 1. 10.

मण्डूकप्लुतिन्यायः The maxim of a frog's leap. It is used by grammarians and others to express the passing from one rule or topic to another over intervening ones. cf. Mbh. 1. 1. 3; 6. 1. 17. etc.; केचन मण्डूकप्लुतिन्ययेनानुवर्तनस्यानुचितत्वाद् आन्तिमदन्तरमपहनुतिर्थकृता लक्षिता उल्लेख-इच्छात्मयोक्त्यनन्तरमिति प्रन्थं विपर्यासितवन्तः । यजरथ's com. on अलंकारसर्वस्त्र 20.

मदशक्तिवत् The simile of the power of an intoxicant. अत्रैके देहमात्रालकर्षिणो लोकायतिका देहव्यतिरिक्तस्यात्मोऽभावं मन्यमानः समस्तव्यस्तेषु बाह्येषु पृथिव्यादिषु अदृष्टमपि चैतन्यं शरीराकारपरिणतेषु भूतेषु स्थादिति संभावयन्तरस्तेभ्यश्चैतन्यं मदशक्तिवदिज्ञानं चैतन्यादिशिष्टः कायः पुरुष इति चाहुः । S. B. on Br. Sūt. 3.3.53.

मधु पश्यसि दुर्बुद्धे प्रपातं नानुपश्यसि (Mb. 12. 311. 7) Oh wicked one, you behold the honey but do not behold the precipice. cf. मधु यः केवलं दृष्ट्वा प्रपातं नानु-पश्यति । स अष्टो मधुलोभेन शोचत्येव यथा भवान् ॥ Mb. 11.1.87; यो हि मधुन्येव इटदृष्टिर्दुर्बलं शाखामधिरोहति तस्य विनिपात एव भवति । “मधुदृष्टिवदेवास्य गुणकामं प्रपश्यतः । क्रियाफलविनाशात्मा विनिपातः प्रसज्यते ॥” शास्त्रदीपिका 3. 6. 3; दुर्घं पश्यति मार्जरो यथा न लगुडा-हतिम् । Subhāṣ. ; cf. “ धी देखा पण बडगा नाहि देखा । ”

महतापि प्रयत्नेन तमिस्तायां परामृशान् । कृष्णशुक्ल-विवेक हि न कथिदधिगच्छति (तंत्र 1. 3. 1) Not even by the most thorough examination, could one distinguish between black and white in pitchy darkness. This illustrates the impossibility of tracing the sources from which Manu and other Smṛiti writers derived their laws.

मर्कटमदिरापानादिन्यायः The simile of monkey drinking wine etc. cf. Marāṭhī equivalents : “ आधीचं तारं त्यात् शिरेलं चारैः । आधीचं मर्कटं तशातहि मय घाजा । ज्ञातीतशाताचि तयासहि भृतवाधा ॥ ”

मात्स्यन्यायः The simile drawn from fish. It is used to illustrate the oppression of the weak by the strong. “ Might is right”; “ Survival of the fittest.” Read: मत्स्य एव मत्स्यं गिलति Sat. Br. 1. 8. 1; दुर्बलं बलवन्तो हि मत्स्या मत्स्यं विशेषतः । भक्षयन्ति सदा वित्तिर्भित्तिः नः सनातनी ॥ Mb. 3. 190. 8; राजा चेन्न भवेण्णोके पृथिव्यां दण्डधारकः । जले

मत्स्यानिवाभक्षयन् दुर्बलं बलवत्तराः ॥ अराजकाः प्रजाः पूर्वं विनेशुरिति नः क्षुतम् । परस्परं भक्षयन्तो मत्स्या इव जले कृशान् ॥ Mb. 13. 67. 16-17; Rām. 2. 67. 31; परस्परामिषतया जगतो भिन्नवर्त्मनः । दण्डाभावे परिधंसी मात्स्यन्यायो प्रवर्तते ॥ Kām. 2. 40.

मानाधीना भेयसिद्धिः To know the thing to be measured you must know the measure. मानाधीना भेयसिद्धिरिति न्यायेन प्रमाणस्य प्रथमसुदेशे तदनुसारेण लक्षणस्य कथनीयतया प्रथमो-द्वितीयस्य प्रमाणस्य प्रथमं लक्षणं कथयते । Sar. S. न्यायदर्शन.

माषराशिप्रविष्टमधीन्यायः The simile of a grain of soot in a heap of spotted beans. This is akin to the English proverb “ a needle in a haystack ”. शकारः—भावे भावे बलिए क्षु अंधआले माशलाशिपविष्टा विडं मशी-गुडिआ दीशन्ती दीशन्ती जेव पणष्ठा बशंतशेणिआ Mk. 1.

मिथिलायां प्रदीपायां न मे दह्यति किञ्चन (Mb. 12. 178) “ If Mithila should be in flames nothing of mine would be burnt up ” (said by Janaka). It is used to indicate the freedom from anxiety of one who has nothing to lose. न हास्यकर्म क्षीयते । कर्माभावादेवेति नित्यानुवादः । यथावदुष्पः कर्मक्षयलक्षणं संसारङ्गःखं संततमेव न तथा तदस्य विवित इत्यर्थः । मिथिलायां... किञ्चनेति तद्वत् । Sāmkara on Bri. Up. 1. 4. 15.

मुण्डतशिरोनक्षान्वेषणम् Enquiring as to a suitable date for the shaving of one's head when one has already performed that ceremony. See : कृतक्षौरस्य नक्षत्रपरीक्षा.

मुनिर्मनुते मूर्खो मुच्यते A sage meditates on Brahman and a fool is emancipated. This illustrates an impossible sequence (असंगति). “The fathers have eaten sour grapes and the children's teeth are set on edge.” Ezekiel XVIII. 2. एतेनेदमपास्तं मुनिर्मनुते मूर्खो मुच्यते इयेतच्छस्त्रफलं प्रयोक्तरि इति न्यायविरुद्धम् । तथा चाभाणकः ‘काचिन्निषादी तनयं प्रसूते करिचिन्निषादस्तु कषयापादी’ इति । मुनिकर्तृकक्षणादिविधिफलस्य साक्षात्कारस्य मूर्खेन्नन्युपगमात् । वेदान्ततत्त्वविवेक.

मृगतृष्णा (त्रिणिका) न्यायः The simile of mirage. It illustrates that the existence of the universe is ill-founded, like a mirage. जातः सखे प्रणयवान् मृगतृष्णिकायाम् । S. 6. 16; मृगतृष्णारूपमेतद् दर्शनम् । S.B. on MS. 9. 1. 31; रे चित्त चिन्तय चिरं चरणौ मुरारैः पारं गमिष्यसि यतो भवसागरस्य । पुत्राः कलत्रमितरे सुहृदः सहायाः सर्वं विलोकय सखे मृगतृष्णिकाभम् ॥

मृतमारणन्यायः Akin to ऊरवृष्टिन्याय, अरण्यरोदनन्याय, पिष्टपणन्याय etc.

यः कुरुते स एव भुक्ष्यते He who performs an action will himself reap the fruit thereof, whether in the form of a reward or retribution. This doctrine is common to all the six orthodox schools. cf. the Marāṭhī proverb “ करील तो भरील 。”

यः कारयति स करोत्येव He who causes a thing to be done by another is himself the real doer of it. This nyāya is of common occurrence. एवमेकनापि पिबता द्वौ पिबन्तानुच्यते । यदा जीवस्तावत् पिबतीश्वरसु पाययति पाययन्नपि पिबतीत्युच्यते । Sāmkara on Mund. 3. 1. 1.

यत् करभस्य पृष्ठे न माति तत् कण्ठे निबध्यते That for which there is no room on a camel's back, is tied to his neck ! The maxim illustrates the piling up of misfortunes almost beyond endurance. It is akin to the English maxim "It is the last straw which breaks the camel's back". महाभारतमाकान्तमूर्तेराराटिकारिणः । यत् पृष्ठे माति नोप्रस्य गलके तन्निबध्यते ॥ उपमितिभवप्रपञ्चा कथा.

यत् कृतकं तदनित्यम् Anything that has been made is non-eternal. In other words, that which has a beginning has also an end; except of course, the नैयायिक's प्रधानसाभाव, which has a beginning but no end !

यदप्रवेन हृतं पुरा तत् पश्चाद् गर्दभः प्राप्तुं केनोपायेन शक्तुयात् (न्यायमंजरी) The maxim occurs in the course of a discussion of the relative value and authority of Śruti and Smṛiti. न च श्रुतिजिनितप्रत्ययस्य स्मृतिजिनितो बाधकत्वं प्रतिपद्यते । स्मार्तस्य बाधकः श्रौतो बलवत्त्वात् प्रतीयते । प्रत्यक्षं चातुमाने च प्रागेतद्दध्यवधारितम् । ... न च शीघ्रहृतेऽर्थेऽस्ति निरादागच्छतो गतिः । अश्वैरपहृतं को हि गर्दभैः प्राप्तुमर्हति ॥ तत्र. 1. 3. 3.

यस्य नास्ति पुत्रो न तस्य पुत्रस्य क्रीडनकानि कियन्ते (S.B. on MS. 10. 3. 5) Toys are not made for the son of a man who has no son ! न हि अनन्ते कर्मणि अङ्गस्य विशेषो विधिः स्थात् । भवति च विशेषविधिः 'आश्वबालः प्रस्तरः' इति । न हि असति प्रस्तरे प्रस्तरविशेषः शिथेत यथा यस्य कियन्ते ।

याचितकमण्डनन्यायः The maxim of borrowed ornaments. To appear in borrowed plumes. अस्याः सुखश्रीप्रतिविम्बमेवं जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रात् । अभ्यर्थ्य धत्तः खलु पद्मचन्द्रै विमूष्यां याचितकं कदाचित् ॥ N. 7. 56.

यादृशो यक्षस्तादृशो बलिः As is the yaksh, so should be the offering. The general sense of the maxim seems to be "tit for tat", "a Roland for an Oliver". cf. Mar. "जशास तसे", "जशी देणाबल तशी धुणाबल".

याचद्वचनं चाचनिकम् Conveying the meaning actually expressed (and therefore needing nothing to supplement it). कक्षात्र विशेषः । स यदि बाचनिकस्ततो याचद्वचनमेव कर्तव्यः । तत्र. 3. 5. 19.

रज्जुसर्पन्यायः The maxim of the superimposition of serpent on the rope. This is the usual illustration of विवरत्वाद् like शुक्तिरजत etc. यथा रज्जोरज्ञानतया सर्पास्माना भानं ज्ञातायास्तु रस्वरूपेण, तथा ब्रह्मणोऽनवतुद्दर्श सप्रपञ्चतेन, बुद्धस्य च निष्प्रपञ्चतेन भानं न मानान्तरविरुद्धमिर्यः । लौ. न्याय. As a serpent is a विवर्त (an apparent or illusory form) of a rope, so is the world a विवर्त of the real entity Brahman, and the illusion is removed by विद्या or true knowledge.

रथकारन्यायः Vide Dictionary p. 1327.

राजपुत्रव्याधन्यायः The illustration of the king's son [who was brought up] as a hunter. The story is that a young prince, abandoned by his parents at his birth, was adopted by a hunter and brought up as his son. The boy remained in ignorance of his real origin until

he was discovered by a kindly person and restored to his rightful position. cf. Śāmkara on Bri. Up. 2. 1. 20.

राजपुरप्रवेशन्यायः The simile of the manner of entering a royal city. विशृङ्खलतया राजपुरप्रवेशे राजपुरक्षफैलाड-नादिकं क्रियेति भिया श्रेणीभूततया यथा तत्पुरप्रवेश एवं सुशृङ्खलतया यत्र कार्यकारणस्य विवक्षा तत्रास्य प्रवृत्तिः । बाचस्पत्य. We do not grasp the meaning of a long sentence as a whole, but the sense of each word enters the mind singly on the principle of राजपुरप्रवेश. cf. अभिहितान्वयबाद.

रात्रिसत्रन्यायः Vide Dictionary p. 1338.

राघवेदोपमा The simile of piercing the central figure of a target. It means hitting the bull's eye. It is used of something difficult of accomplishment and requiring great skill.

रुधिरसंपर्कवतो विषस्य शरीरे प्रसरणम् The circulation within the body of poison which has entered the blood. It is used as a warning against the beginnings of evil in however small a degree. cf. विषं रुधिरसायाय प्रसर्पति यथा तनौ । तथैव छिद्रमासाय दोषश्वेते प्रसर्पति ॥ बोधिन्यवितार 7. 69 : "The beginning of strife is as when one letteth out water; therefore leave off contention before there be quarrelling." cf. Mar. "भांडणावेशा अबोला बरा."

रुमाक्षितकाष्ठन्यायः The illustration of wood thrown into the salt-lake [or mine], Rumā. Rumā is "विशिष्टलवणाकर" [मेदिनीकोश] and situated near Ajmere. यथा रुमायां लवणाकरे षु मेरौ यथा बोज्जवलरुक्मभूमौ । यज्जायते तन्मयमेव तत् स्थात् तथा भवेद् बेदविदात्मतुष्टिः ॥ तत्र. The tradition is that anything thrown in there becomes saline itself.

रुढियोगमपहरति Popular usage overpowers etymological meaning.

लक्षणप्रमाणाभ्यां वस्तुसिद्धिः [The existence, or nature, of] an object is established by means of some distinguishing characteristic, and by a recognized form of proof [such as sense-perception, scripture etc.]. "यथा गन्धवत्वादिलक्षणेन प्रत्यक्षप्रमाणेन च पृथिव्यादिसिद्धिः ।" or, just as the wonders of creation establish the " eternal power and Godhead " of the invisible Deity, to which scripture also bears testimony.

लाङ्गलं जीवनम् A plough is existence. That is, it is a means of existence; cause and effect being here identified as in आयुर्धृतम् which is an illustration of शुद्धा सारोपा लक्षणा. cf. यथा लाङ्गलं गवादीनुद्वहति इति निमित्तमात्रत्वादेवमुच्यते न तु प्रत्यक्षमेव लाङ्गलं गवादीनुद्वहति । S. B. on Br. Sūt. 3. 2. 4.

लोषप्रस्तारन्यायः The maxim of the expanse [or modification] of clods of earth. It is used to illustrate the endless diversity or manifoldness of one original form (i. e. प्रकृतिविकृतिभाव); e.g. from मृतिका, a potter prepares a pitcher, a tray and other varieties of earthen vessels. तेन लोषप्रस्तारन्यायेन नन्तवैचित्र्यमुक्तम् । आभेनवगुप्त on ध्वन्यालोकः

लोहचुम्बकन्यायः: The maxim of iron and magnet. It is used to denote a very close affinity between two things by virtue of which they are instinctively attracted towards each other, though at a distance.

वज्रलेपन्यायः: The maxim of the smearing of a kind of very hard cement. It is used to denote permanency, indelibility and adamantine nature of an object. अन्यस्तेऽन्यते कृतं पापं पुण्यस्तेऽन्यते कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ Subhās.; वज्रलेपवितेव Mal. 5. 10; निःशेषं यान्तु शार्निं पिशुनजनीरो दुर्जया वज्रलेपाः Ratn. 4. 21; Mar. काल्या दगडा-बरची रेच ॥

वेटे यक्षन्यायः: The belief as to a goblin in a Banyan tree. There is a popular belief, based solely on the tradition of the elders, that a yaks or goblin, lives in every Banyan tree. It is used as an illustration of ऐतिह (Tradition) which some regard as a means of proof (प्रमाण) but which is rejected by गौतम in his न्यायसूत्र 2.2.1. cf. जगति बहु न तथ्यं नित्यमैतिश्चामुक्तम् । भवति तु यदि सत्यं नागमाद् भिद्यते तत् ॥ श्लोकवार्तिकः, ऐतिहां न तु सत्यमत्र हि वेटे यक्षोऽस्ति वा नेति वा । को जानाति कदा च केन कलितं यक्षस्य कीदृग्वपुः ॥ न्यायमञ्जरी ॥

वत्सक्षीरन्यायः: The maxim of a calf and [its mother's] milk. According to the Sāmkhya System of philosophy even the insentient Prakriti proceeds to liberate the Purusa, just as inanimate milk conduces to the growth of the calf. वत्सविवृद्धिनिमित्तं क्षीरस्य यथा प्रवृत्तिरज्ञस्य । पुरुषविमोक्षनिमित्तं तथा प्रवृत्तिः प्रधानस्य ॥ Sam. K.

वदतो व्याघातः: The simile of the speaker contradicting or defeating or negating his former statement by the latter one. cf. यावज्जीवमहं मौनी ब्रह्मचारी च मे पिता । माता तु मम वन्ध्यैव पुत्रहीनः पितामहः ॥ Subhās.

वधूमापनन्यायः: The simile of the measuring out of beans by the daughter-in-law. The nyāya refers to a debtor who, in his zeal to pile up arguments in quick succession, fails to be aware of his flaws in them that may be apparent to his adversary. cf. माष-मापनव्याकुलं वधूः स्वगुह्यसवरणं यथा न करोति तथा त्वयापि स्वदोषो न समाहित इत्यर्थः । शंकरभिश्च's com. on आत्मतत्त्वविचेक. (Turner Jubilee Volume, p. 94.)

वध्यद्यातकन्यायः: The maxim of the destroyer and his prey. It is used of two things which cannot exist together. यथा वच्छ्वयेनमृषकादिना दूषितां भूमिसुपलभ्य तदिरोधिनो धातकस्य मार्जारादेरभावोऽर्थादवगम्यते तथा सत्यादिपदात् पदार्थं परमार्थत्वादिकं प्रतीत्यं प्रतीतपरमार्थत्वादिविरोधिनोऽसत्यत्वादेरभावोऽर्थापत्त्या ज्ञायते न हि सत्यादेरसत्यादेरसैकाधिकरणत्वं घटते । आनंदगिरि on तैतिरीयवार्तिक 2. 1. 66.

वनार्सिह (व्याघ्र) न्यायः: The illustration of a lion (tiger) in a forest. It is used of things which mutually aid or protect each other. cf. हृदनकन्याय of similar import. When these two are together they become invincible, in-

vulnerable but when separated they are easily assailable and vulnerable. सोऽयं वनसिंहहृदनकन्यायः । किरतैर्हन्तुं शक्योऽपि सिंहो महद्वनं शरणं प्रबिश्य दुराधर्षस्तेभ्यो न विभेति वनं च तत् सिंहाधिष्ठानानुग्रहीतं तैर्दुध्यवेशं भवति । वेदान्तकल्पतस्परिमलः न स्याद् वनम्भूते व्याघ्रान् व्याघ्रा न स्युर्कृते वनम् । वनं हि रक्षये व्याघ्रैव्याघ्रान् रक्षति काननम् ॥ Mb. 5. 37. 46; नकः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति । स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥ Pt. 3. 46.

वरगोष्ठीन्यायः: The simile of the choice [of a bridegroom] in an assembly where conversation about such matters takes place. Relatives come together and in the course of their conversation marriage is settled by mutual agreement. वरलाभाय गोष्ठी वरगोष्ठी । तथा यथा वरवृद्धबधूनामैकमत्ये सति विवाहादिरूपमेकं कार्यं निष्पादयते तथा प्रकृतेऽपि । लौ. न्याय ।

वरं सांशयिकान्निष्कादसांशयिकः कार्षीपणः: Better is a certain कार्षीपण than an uncertain निष्क. cf. वरमय कपोतः श्वो मयूरात् । “A bird in hand is worth two in the bush.” cf. Mar. “हातवें सोङ्गन पळत्याच्या मार्गे लागणे ।”

वरमय कपोतः श्वो मयूरात्: Better is a pigeon today than a peacock tomorrow.

वराटकान्वेषणे प्रवृत्ताश्रिन्तामार्णि लब्धवान्: A person proceeding to find a cowrie came across the philosopher's stone [which yields its possessor all desires]. अपि चिन्तामणिश्चिन्तापरिश्रममपेक्षते । Mal. 10. 22; चिन्तामणिश्चिन्तितमेव सूते Subhās.; cf. Mar. “देवापाशीं मार्गितला एक डोला तर देवाने दिले दोन”; काश्या-स्वर्गादिकसुहित्य यागाद्यनुष्ठातप्यक्षमान्मरणे प्रासे मोक्षमेव लभते । लौ. न्याय.

वहिघूमन्यायः: A maxim of the invariable concomitance of fire and smoke (यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्र वहिः). This is used to denote such invariable concomitance between two persons or things (अन्वयव्याप्ति and व्यतिरेकव्याप्ति; e. g. where there is A there is B, where there is not B, there is not A; यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्र वहिः । यत्र यत्र वहप्रभावस्तत्र तत्र धूमाभावः ।)

वाक्यभेदन्यायः: The maxim of splitting a sentence. It is taken to be a fundamental rule of composition with Sanskrit authors that there should be only one leading idea in one sentence. In fact, a sentence is defined to be “a proposition containing a single idea, but where the expression of that idea is divided into parts, each part stands in need of other or others.” (अथैक्त्वादेकं वाक्यं साकृत्यं चेद् विभागे स्यात् । MS. 2. 1. 46.) “Where it is possible to take a sentence as embodying a single idea or a single proposition, it is wrong to attribute two ideas or two propositions to it.” (संभवत्यक्वाक्यत्वे वाक्यभेदो न युज्यते ।). The principle of presuming a sentence to have only one leading idea is that, where there is a word expressing an injunction (विधि) in one part of it the remaining part or parts must be regarded as अर्थादः, which by definition, are merely subsidiary clauses (वाक्यशेष).

विक्रीते करिणि किमङ्कुरो विवादः When an elephant is sold what is the use of higgling about the goad. cf. सौमित्रिवर्दति विभीषणाण लङ्घां देहि त्वं भुवनपते विवेष कोशम् । सौमित्रिप्रति निजगाह रामचन्द्रो विक्रीते करिणि किमङ्कुरो विवादः ॥; नारबधं कुचपरिरम्भणेषु वाम्यै वैमत्यं विरचति चुम्बने कदपि । किं नीवीगतमबले रुणसि पाणिं विक्रीते करिणि किमङ्कुरो विवादः ॥; Mar. “हत्ती गेला आणि शेपूट राहिले !”

विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति A sandal tree does not grow except on the Malaya mountain. This illustrates that a wise man prospers by taking recourse to another great man who appreciates merits.

विनिगमनाविरहन्यायः The simile of the absence of reasoning or argument supporting one of the two sides; एकतरपक्षपातिनी युक्तिविनिगमना, वैकलिके वस्तुत्येकस्मिन्नवधारणा शक्तिरिति यावत् । तस्या विरहो वियोग इत्थर्थः । लौ. न्याय.

विलूनना सिक्स्यादर्शदर्शनम् Showing a looking-glass to a man whose nose has been cut off ! This is used as an incitement to wrath.

विवेकाभ्युत्तानां भवति विनिपातः शतमुखः The downfall of those who have lost their discretion takes place through hundred openings. cf. शिरः शार्वं स्वगर्ति पञ्चपतिशिररस्तः क्षितिरहं महीधादुत्तुजगावनिमवनेश्चापि जलधिम् । अधोऽपो गच्छेयं स्थलमुपगता स्तोकमधुना विवेक... शतमुखः Bh. 2. cf. Mar. “बुड्डत्वाचा पाय खोलांतः”

विश्वजिनन्यायः Vide Dictionary p. 1475.

विषकुम्भम् पयोमुखम् A bowl of poison with milk on the surface. “A wolf in the sheep’s clothing.” “Oh villain, villain, smiling, damned villain.” Hamlet 1. 5; परोक्षे कर्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियतादिनम् । वर्णेयत् तावद्या मिन्ने विष ... मुखम् । Chān. 18. cf. “मुखम् राम बगलमे छुरी”; “बोलणी मानभावाचीं करणी कसाचाची.”

विषकुमिन्यायः The maxim of the worms bred in poison. It is used to denote a state of things which, though fatal to others, is not so to those who being bred in it, are inured or naturalized to it like poison which though fatal to others, is not so to the worms bred in it. “What is one man’s food is another man’s poison.” cf. विप्रस्मिन् नगरे महान् कथय कस्तालदुमाणी गणः को दाता रजको ददाति वसनं प्रातर्गृहीता निशि । को दक्षः परदारवित्तहरणे सर्वोऽपि दक्षो जनः कस्माज्जीवसि हे सखे विषकुमिन्यायेन जीवाम्यहम् ॥ वृद्धत्वाणक्य.

विषवृक्षन्यायः The maxim of the poison tree; used to denote that a thing, though hurtful and mischievous does not deserve to be destroyed by the very person who has reared it, just as even a poison tree ought not to be cut down by the planter himself. विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाप्रतम् । Ku. 2. 55; Pt. 1. 245.

विहंगमन्यायः The simile of a bird. cf. पिपीलिकागति-न्याय and लङ्घगमन्याय (the maxim of a monkey leaping

from one branch of a tree to another). An ant is proverbially slow of gait, a monkey jumps or leaps, hence quicker; but a bird flies and naturally is the quickest of all. यथा पिपीलिकालङ्घगमापेक्षया विहंगमोऽनायासे-नौचतमसपि मधुरं फलरसमास्वादते, तथैवेत्तमाधिकारी ज्ञानी मध्यमाधिकायेपेक्षयानायासेन जन्मान्तरीमयसंस्कारैः शुद्धान्तःकरणतया लङ्घपूर्ण-ज्ञानोऽचिरादेव चिदानन्दरूपां प्राप्नोतीति । लौ. न्याय.; cf. देखे उत्पलबन-सरिसा । पक्षी फलासि झोंचे जैसा । सांगे नर केवि तैसा । पावे वेगा ॥ ४१ ॥ तैसे देख पा विहंगममते । अधिष्ठूने ज्ञानाते । सांख्य सध्य मोक्षाते । आकलिती ॥ ४३ ॥ ज्ञानेश्वरी अ. ३.

वीचित्ररङ्गन्यायः The maxim of a wave urging forward another wave. In the ocean one wave propels another till the first and all others in succession reach the shore. So this maxim is used to denote successive operation, as in the case of the production of sound. सर्वे शब्दो नभोत्तिः श्रोत्रोत्पन्नस्तु गृह्णते । वीचीत्ररङ्गन्यायेन तदुपतिस्तु कीर्तिः । कदम्बकोरकन्यायादुत्पत्तिः कस्यचिन्मते । Bh. ४. ५. P. 165, 166.

वृक्षप्रकम्पनन्यायः The illustration of the shaking of a tree. A man is supposed to be up a tree whilst others are standing below it. One of the latter points to a particular branch which he wishes to be shaken and the others point out other branches for the same purpose; so the man shakes the whole tree at once and thus satisfies everybody by the one effort !

वृक्षवृक्षित्यायः The illustration of the subsistence of trees. It is used to denote the manner of subsistence on things received of their own accord, without efforts. (अयाचितशृति). अयाचितोपरिचयतमञ्चु केवल रसात्मकस्योऽपतेर्व रसमयः । बभूव तस्या: किल पारणाविधिर्वृक्षवृक्षित्यतिरिक्तसाधनः ॥ Ku. 5. 22.

वृद्धकुमारी-वाक्य(वर)-न्यायः The maxim of the old virgin’s boon; that is, asking such a boon as will cover all that one wishes to have. The Mbh. 8. 2. 3. says that an old virgin, when asked by Indra to choose a boon said, “उत्रा मे वृक्षीरमोदनं कस्यपात्र्यां भुजीरुः” This one boon if granted, would give her a husband, progeny, abundance of corn, cattle etc., and gold. cf. वृद्धकुमारीवरप्रार्थन in तंत्र. 2. 2. 2.

वृद्धिमिष्टवतो मूलमपि ते नष्टम् Whilst seeking to obtain interest, the creditor loses [that and] the capital too. cf. वृद्धिमिष्टवतो मूलमपि विनष्टमिति न्यायः । वृद्धिर्धनप्रयोग-धर्मात् प्राप्याशमेदलाभः । तामिष्टवत उत्तरमण्स्याधर्मादौषधाद् यथा मूलं नश्यत्येवं यत्राभीष्टान्तरसंपादनाय प्रयतमानस्य मूलं नश्यति तत्रास्य प्रवृत्तिः । बाचस्पत्य.

वृश्चिकभिया पलायमान आशीविषमुखे निपतितः Running away through fear of a scorpion, he falls into the jaws of a poisonous snake. Avoiding Scylla, he falls into Charybdis ! cf. एकामसिद्धि परिहरतो द्वितीयापयते । cf. Mar. “आगोंदुज निघूत फुफाळ्यांत पडणे.”

व्यालनकुलन्यायः: The maxim of the snake and the mongoose. The well-known innate apathy (जातिवैर, शाश्वतिक विरोध) of these two for one another (cf. P. 2. 4. 9) is a commonly used illustration of inherent opposition between two things. The maxim is better known as अहिनकुलन्यायः, cf. अत्रान्ते देववशात् कृष्णसपो विलापि-कान्तः। नकुलोऽपि तं स्वभावैरिण मत्वा ब्रात् रक्षणार्थं संपेण सह युद्ध्वा सर्पं खण्डशः कृतवान्। Pt. 5. 2.

शकुनिग्राहकगतिन्यायः: The simile of the movements of a bird-catcher. यथा शकुनिग्राहकस्य शकुनि जिघक्षतश्छद्धना गतिर्भवति शनैः पदन्यासः दृष्टिप्रणिधानमशब्दकरणं च कथमनवबुद्धः शकुनिर्दृष्टेत इत्येवमिहायनवबुद्धमिन ब्रह्मिं यज्ञं प्रच्छ न्नगतिरपायुग्मत्वं नाम। यथा शकुनिग्राहकस्य यस्मिन देशे शनैः पदन्यासो न स तदेशार्थोऽपि तु तदेशाभिगतस्य शकुनेर्थेन कियत एवमिहायुपाशुल्वं न तदेशानां पदार्थानामर्थेन कियते तदेशाभिगतस्य यज्ञस्य अर्थेन गम्यते। SB. on MS. 9. 1. 22.

शते पञ्चाशत्: Fifty [is contained] in a hundred. The greater includes the less. व्यापकशतसञ्ज्यायां यथा व्याप्यपञ्चाशतसञ्ज्या निविष्टा एवं यत्र व्यापके व्याप्यस्य निवेशस्तत्रास्य प्रवृत्तिः। वाचस्पत्य.

शरपुरुषीयन्यायः: The maxim of the man and the arrow. शरश्च क्षिप्तः प्राकाराच्च पुरुष उत्थितः स तेन हतः। ततुत्यं शरपुरुषीयम्। G. M. 3. 196. It illustrates a purely accidental and unforeseen occurrence and is therefore, akin to अजाकृपाणीय, खल्वाटबिलीय and others of a like nature.

शर्करोन्मज्जनीयन्यायः: The maxim of the pebble and the [man's] emerging [from the water]. The moment when the pebble is thrown a man who has been diving or swimming emerges from the water, and is struck by it. Vide the previous न्यायः. G. M. 3. 196.

शालभन्यायः: The illustration of the moth. The destruction of the silly moth by flying into a lighted lamp is a figure often met with in Sanskrit literature. शृण येन स कर्मणा गतः शालभत्वं हरलोचनांचित्पि। Ku. 4. 40; सद्यः परात्मपरिमाणविवेकमृदः कः शालभेन विधिना लभतां विनाशम्। Mu. 1. 10; कौरव्यशादावेदिस्मिन क एव शलभायते। Ve. 1. 19. According to मेरुदुज्ज the moth, envious of the brilliance of the light, tries to extinguish it at the cost of its own life. उज्जवलगुणमभ्युदितं सुद्रो द्रष्टुं न कथमपि क्षमते। दग्धा तनुपि शलभो दीप्रं दीपार्चिष्ठ हरति॥

शबोद्रतनन्यायः: The simile of perfuming a dead body. For explanation vide अरण्यरोहनन्यायः; Mar. "प्रेतान्ना शुणारा."

शाशविषाणन्यायः: The maxim of the hare's horn. It is used to denote total negation (अत्यन्ताभाव).

शाखाचन्दन्यायः: The maxim of the bough and the moon. As the moon, though distant from the bough of a tree, is spoken of as 'the moon on the bough' because she appears to be near it, so this maxim is used when the position of an object, though at a very great

distance, is fixed by that of another object to which it appears to be contiguous. The maxim is akin to अरुधतीप्रदर्शनन्यायः.

शान्ते कर्मणि वेतालोदयः: When the prescribed ritual for the removal or prevention of evil, is at an end, up comes a goblin! The maxim implies ultimate failure inspite of effort.

शीर्षे सर्पो देशान्तरे वैद्य: A snake above the head and the doctor in another country! उवरि धाण घणरडिलं द्वे दइदा किमेदावडिअम्। हिमचदि दिज्जोसाहिओ सीसे सापो समाबिट्टो॥ Mu. 1. 22; Karpur. 4.

शुष्केष्टिन्यायः: The figure of a mock sacrifice. That is, the performance of sacrificial ceremonies, by a pupil with a view to his offering of a real sacrifice. This is akin to भूमिराशिकन्याय q. v.

शृङ्गप्राहिकान्यायः: The maxim of seizing oxen by their horns. That is, by way of specification, and not in the sense of English proverb "Taking the bull by the horns!" यथा गोवजे का मराया गौरिति गोपः पृष्ठः शृङ्गं घृहीत्वा गां प्रदर्शयेत् तथाबोधकं शाळं विधायकमुच्यते। (शृङ्गस्य प्रहणं यस्यां कियायां सा शृङ्गप्राहिका); रामकृष्ण's com. on आत्मपुराण 4. 561-62.

शैलूर्धीन्यायः: The illustration of an actress. The actress who plays several roles in succession is likened to उपमा developing into several figures of speech. उपमैका शैलूर्धी संप्राप्ता चित्रभूमिकाभेदात्। श्रीण्यति काव्यरङ्गे नर्तयति तदितरा वेतः॥

श्येनकपोतीयन्यायः: The maxim of the hawk and the pigeon. श्येनकपोतयोरिव श्येनकपोतीयो दुर्योगः। यथा कपोतोऽतकिंतमागतेन श्येनेन घृहीतस्थाकस्मिको यो दुर्योगः स एवमुच्यते। G. M. 3. 195. The maxim is akin to शरपुरुषीय and others of similar import.

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत: One should do today that which one intends to do tomorrow. "Boast not thyself of tomorrow; for thou knowest not what a day may bring forth." श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वान्ते चापराहिकम्। न हि प्रतीक्षिते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतम्॥ Mb. 12. 175, 278, 293. cf. the names of three fish in Pt. अनागतविधाता, यद्विष्य and प्रयुत्पन्नमति.

श्वपुच्छोशामनन्यायः: The simile of the attempt to straighten a dog's tail. It is an illustration of wasted effort. cf. अरण्यरोहनन्याय and other maxims of similar import. Also Mar. "कुञ्च्याचै शेषृट नर्लीत घातले तरी बांकडे ते बांकडेच!"

श्वलीढमिव पायसम्: Like a milky preparation that has been licked by a dog. It is used of something which has become impure and therefore unacceptable. cf. न हि पूतं स्याद् गोक्षीरं श्वदतौ वृतम्।

श्वश्रानिर्गच्छेचितन्यायः: The maxim of the mother-in-law who said, 'Be off'. भिक्षासर्ते माणवकां जिवि

चक्षाणामात्मनः स्तुषां भर्त्सथित्वा इवश्चुः पुनस्तमाहूय समागते तस्मिन् नारिति भिक्षा निर्गच्छेति तथैव प्रत्याचष्टे। ज्ञानोत्तम's com. on नैषकर्मसिद्धि 1. 28. The maxim illustrates mother-in-law's supremacy, rather autocratic rule or dictatorship, in household affairs. Even the justified refusal of the daughter-in-law requires confirmation and sanction of the mother-in-law. cf. Mar. "नकार यावयाचा तोहि सासूनेच।"

इवा कर्णे वा पुच्छे वा छिन्ने श्वैव भवति न अयो न गर्देभः: A dog, when an ear or its tail has been cut off, is still a dog, not a horse nor a donkey! एकदेशविकृतमनन्यवत् Mbh. cf. न हि गोरुंडुनि जाते विषाणे वा भग्ने गोत्वं निरोधीयते। and न हि केवलमोजी देवदत्तो अन्यैः सह पच्चत्यां भुजजनोद्यत्वं प्रपद्यते। तंत्र; cf. Mar. "आधीं होता वाघ्या दैवयोर्गें ज्ञाला पार्वया, त्याचा एल्कोट राहिना मूळस्वभाव जाईना" तुकारामगाथा; See also नीलीभाषणपतितस्य शृगालस्य।

षोडशिग्रहणाग्रहणन्यायः: The maxim of the acceptance and non-acceptance of षोडशी cup. (cf. नातिरात्रे षोडशिनं गृहणाति । नातिरात्रे षोडशिनं गृहणाति ।) This is a case of direct conflict and there cannot be any attempt to reconcile them. In such a case, option to follow one or the other rule is the only course left. The final decision in the matter is this will not be a contradiction, but the second proposition (viz. नातिरात्रे षोडशिनं गृहणाति ।) will be read as a पर्युदास (exception), which does not affect the essence of the first proposition.

सकृद्धेते कृतः शास्त्रार्थः: To do a thing once is sufficient to satisfy the demands of the Sastra. It seems to resemble the Marathi phrase शास्त्रापुरता which Molesworth thus defines : "To be enough indeed for the supplying, serving, or fulfilling of any matter or point required by the Sastra, but without excess beyond; to exist in just sufficient quantity or to be performed with just definiteness of action, as to warrant the name or designation borne, and to preclude disallowal of its existence or its performance; to be enough to swear by."

सकृप्रवृत्तायाः किमवगुण्ठनेन A woman who has fallen once need veil her face no more. अरुणाशब्दः (अरुण्या पिण्डाक्षया एकहायन्या सोमं कीणति) ताबदवस्यमेव केनचिद् गुणिना संबन्धनीयः। एकहायनीशब्दस्यापि कियासंबन्धात् स्वातन्त्र्यमपनीतम्। तत्र पदान्तरसंबन्धेऽपि सकृप्रवृत्तायाः किमवगुण्ठनेन इतिवत् तस्य तावत्येव श्रुतिपौर्विति। तंत्र 3. 1. 12.

सकृद्धतिन्यायः: "When two rules while they apply simultaneously mutually prohibit each other, that which is once superseded is superseded altogether." Kielhorn. cf. यथा तुल्यबलयोरेकः प्रेष्यो भवति स तयोः पर्यायेण कार्यं करोति तदा तसुभौ युगपत् प्रेषयतो नानादिक्षु च कार्यं तदोभयोर्न करोति यौगपद्यासंभवात् Mbh. 1. 4. 2; 1. 1. 56; 6. 3. 42 etc.

सदृशात् सदृशोद्भवः: Like produces like. cf. न चैष नियमो लोके सदृशात् सदृशोद्भवः। वृश्चिकादः समुत्पादो गोमयादपि

हृदयते ॥ Though scorpions are produced from cowdung it is equally true that they are produced from scorpions also. So the rule is not disproved. cf. Mbh. 1. 4. 30; S. B. on Br. Sūt. 2. 1. 6.

संदंशन्यायः: The maxim of a pair of tongs. अभिकर्मण which is enjoined in between वृतानयन and मिथुनभावना both of which are accessories (अङ्गः) of प्रयाजः, becomes the अङ्ग of the प्रयाजः. परप्रकरणस्थानामङ्गे श्रुत्यादिभिक्षिभिः ज्ञाते पुनर्न्त्वं तैरेव संदेशेन तदिष्यते॥ तंत्र. 3. 1. 14; दर्शपूर्णमासंबन्धिनां प्रयाजायाद्युग्मानामेकस्मिन् वृतानयनरूपेऽङ्गे श्रुत्यादित्रयान्यतमप्रमाणेन प्रयाजाङ्गत्वेन बोधिते तथा पुनरन्यस्मिन् मिथुनभावनारूपेऽङ्गे श्रुत्यादित्रयान्यतमप्रमाणेन प्रयाजाङ्गत्वेन बोधिते तयोरङ्गत्वेन विनियुक्तयोर्द्युयोर्मध्ये पठितम् [अभिकर्मण] संदंशपतितत्वात् प्रयाजाङ्गत्वेनेष्यत इत्यर्थः। प्रभा on भीमांसान्यायप्रकाश p. 148; संदंशो नाम एकाङ्गानुवादेन विधीयमानयोरङ्गयोरन्तराले विहितत्वम्। पी. न्या. p. 147.

संदिग्धस्य वाक्यशेषान्विर्णीयः: The meaning of an ambiguous expression is to be determined from the context. cf. संदिग्धेषु वाक्यशेषात् MS. 1. 4. 29; संदिग्धं वाक्यशेषेण निर्णयमवधारितम्। विव्युदेशेन निर्णीते किं तु शेषः करिष्यति॥ तंत्र. 3. 4. 36.

संभवन्येकवाक्यत्वे वाक्यभेदश्च नेत्यते (शेषकवार्तिक 1.1. 1.) When a sentence can suitably be regarded as one, it is not right to divide it. cf. S. B. on Br. Sūt. 1. 4. 3; बक्तुमेऽप्येकवाक्यता साकाशक्तवात् पूर्वोत्तरवाक्ययोरेकार्थेव वाक्यैकसंभवे तद्वेदस्यायोगादित्यर्थः। आनंदगिरि on S. B. on Br. Sūt. 1. 2. 15.

सर्वं ज्ञानं धर्मिण्यध्वान्तं प्रकारे तु व्यत्ययः: No cognition is erroneous in respect of a thing as possessed of certain properties ; but there may be error in regard to the exact form of the thing. For example, a man sees a glittering object on the ground, and supposes it to be silver ; but it turns out to be nacre, and not silver. There is no mistake in his cognition of the shining object, but his conception of the nature of the object is erroneous.

सर्वनाशो समुत्पन्ने अर्धे त्यजाति पण्डितः (Pt. 4. 27 ; 5. 42) When the loss of all is impending, a wise man will give up half [if by so doing he can save the other half]. सर्व...पण्डितः। अर्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुस्तरः॥

सर्वे बलवतः पश्यम् Everything is suitable or proper for the strong. "Might is right." A strong man may be lawless with impunity. cf. मात्स्यन्याय.

साक्षमेधीयन्यायः: Vide Dictionary p. 1663.

साक्षः पुरुषः परेण चेन्नयिते नूनमक्षिभ्यां न पश्यति (S.B. on MS. 1. 2. 31.) If a man with eyes is led by somebody else, it is clear that he does not see with his eyes. This is used by an objector to illustrate his argument that it is not necessary to understand the meaning of

Vedic sentences employed in sacrificial rites, since the way in which they are to be used is clearly laid down in works prepared for the purpose.

सावकाशनिरवकाशयोनिरवकाशो बलीयान् That injunction which leaves no room for others is stronger than one which leaves such room for others. An injunction directing animal sacrifices 'अग्नीषोमीयं पशुमालभेत्' which leaves no room for option, overpowers the more general one forbidding the taking of life (न हिस्यात् सर्वभूतानि). In this way one Smriti may prevail over another.

सिंहावलोकनन्यायः: The maxim of a lion's backward glance. It is used when one casts a retrospective glance at what he has left behind, while at the same time he is proceeding, just as the lion, while going onward in search of prey, now and then bends his neck backwards to see if anything be within his reach. The lion has the habit of looking in front and behind, after killing its prey, to see if there is any rival to dispute possession. **सिंहावलोकनन्यायेन शंयोः पौत्रमूर्जुंत्रे भरते स्तौति सार्धेन गुरुभिः** | नीलकण्ठ's com. on Mb. 3. 221. 1.

सिकताकूपवद् The simile of a well dug in sandy soil (the sides of which are incessantly falling in). It is used as an argument that will not hold water. किं बहुना, सर्वप्रकारेण यथा यथायं वैनाशिकसमय उपपत्तिमत्त्वाय परीक्षयेत् तथा तथा सिकताकूपवद् विदीर्घत एव। न काँचिदत्रोपपत्ति पश्यामः | S. B. on Br. Sūt. 2. 2. 32.

सिकतातैलन्यायः: The figure of oil from sand. A non-entity like शशविषाण. cf. लभेत सिकतासु तैलमपि यन्तः पीडयन् पिबेच मृगतुष्णिकासु सलिलं पिपासादितः। कदाचिदपि पर्यटम् शशविषाणमासादयेन न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् || Bh. 2. 5 ; न यत्नेनापि महता प्राप्यते तैलमस्मतः। (v. 1. रलमस्मतः) गोगवासिष्ठ 2. 5. 23; यद्यच्च यदात्मना यत्र न वर्तते न तत् तत् उत्पथेत् यथा सिकाताभ्यस्तैलम् S. B. on Br. Sūt. 2. 1. 16.

सुन्दोपसुन्दन्यायः: The simile of Sunda and Upasunda. It is used of conflicting and mutually destructive things. अन्योऽग्नाश्यनाशकभावविवक्षायां सुन्दोपसुन्दन्यायः। यथा हि सुन्दोपसुन्दसंज्ञे सहोऽरावस्तुरौ तिलोत्तमार्थं वयघातकभावेनोभावपि नष्टविति भारते प्रसिद्धम्॥ लौकिकन्यायसंप्रह. This nyāya is used when the things in opposition are of equal strength; but when they are of unequal strength, and the weaker go to the wall, the मात्स्यन्याय is employed.

सुभगाभिशुकन्यायः: The maxim of the mother-in-law (सुभगा) and the mendicant. The import of the maxim would be that the more important woman in the house (सुभगा) could not tolerate the less important woman (दुर्भगा) taking the liberty of dismissing the beggar without her permission; she therefore recalled the dismissed beggar and then dismissed him herself. cf. वृश्चिंच्छोक्तिन्याय. (Turner Jubilee Volume, p. 93.)

सुवर्णन्यायः: The illustration of gold. Purity or otherwise of a person is determined by four tests just as gold. यथा चतुर्भिः कलं परीक्षयेत् निवर्षणच्छेदनतापताडनैः। तथा चतुर्भिः पुरुषः परीक्षयेत् श्रुतेन शीलेन कर्मणा || Subh. 8.; हेमः संलक्षयते हामौ विशुद्धिः द्यामिकापि वा । R. 1. 10.

सूक्तवाकन्यायः: Vide Dictionary p. 1686.

सूचि (ची) कटाहन्यायः: The maxim of the needle and the kettle. It is used to denote that when two things—the one easy and the other difficult—are required to be done, the easier should be first attended to, as when one has to prepare a needle and a kettle, he should first take in hand a needle as it is an easier work compared with the preparation of a kettle.

सूत्रबद्धशकुनिन्यायः: The simile of a bird tied by a cord. यथा शकुनिः सूत्रेण प्रबद्धो दिशं दिशं पातित्वा अन्यत्रायतनमलब्ध्वा बन्धनमेवोपश्रयते एवमव खलु सोम्य तन्मनो दिशं दिशं पातित्वा अन्यत्रायतनमलब्ध्वा प्राणमेवोपश्रयते प्राणबन्धनं हि सोम्य मनः । Ch.Up.6.8.2.

सूर्यास्तन्यायः: The maxim of the sun's setting. It is used to denote that a mere statement 'गतोऽस्तमर्कः' with बाच्यार्थ suggests several different meanings to several different hearers. The same advent of night suggests to a paramour, thief, and a pious Brahmana etc. that it is proper time to meet the lady-love at the rendezvous, to stir out for house-breaking and to perform religious rites such as सायंसंष्या etc. respectively.

सोपानत्वे पादे द्वितीयामुपानहमशक्यत्वान्नोपादते A man does not attempt to put a second shoe on a foot already having a shoe on, for it would be an impossibility. cf. SB. on MS. 1. 2. 33 where the पूर्वपक्षिन् objects to certain Vedic texts as unnecessarily setting forth things already known.

सोपानारोहणन्यायः: The simile of the ascent of a staircase. It is used of knowledge arrived at gradually, by easy steps. "Line upon line, precept upon precept, here a little and there a little." एवं चानामाचिद आत्मानं विविदिषोर्नारदस्य प्रश्ने परमात्मानमेवास्मै व्याख्यास्यामीत्यभिसंधिमानं सनकुमारः सोपानारोहणन्यायेन स्थूलादारन्यतत्तदभूमव्युत्पादनक्रमेण भूमानमतिदुर्जनतया परमसूक्ष्मं व्युत्पादयामास । भाग्मती 1. 3. 8.

सौभरिन्यायः: The illustration afforded by सौभरि. The illustration leads to the inference that the sage, सौभरि entered into fifty bodies simultaneously and enjoyed the company of all his fifty wives. सौभरेभिन्निर्मितविविधदेहस्यापवर्णेण मान्धातुकन्याभिः पञ्चाशता विद्वाः पौराणकैः स्मर्यते । भाग्मती 4. 4. 11; the story occurs in V. P. 4. 2; Bhāg. 9. 6.

स्थालीपुलाकन्यायः: The maxim of the cooking-pot and boiled rice. In a cooking-pot all the grains being equally moistened by the heated water, when one grain is found to be well-cooked, the same may be inferred with regard to the other grains. So the maxim is used when

the condition of the whole class is inferred from that of the part. पर्याप्तो हेकः पुलाकः स्थाल्या निदर्शनाय। Mbh. 1. 4. 28; लिङ्गस्य पूर्ववत्त्वाच्चदनाशब्दसामान्यादिकेनापि निरूप्येत् यथा स्थाली-पुलाकेन। ... एतन्नायायपूर्वकं लिङ्गमेकत्रापि दृश्यमानं तुल्यन्यायानां सर्वेषां धर्मवचां ज्ञापयति। यथा स्थाल्यो तुल्यपाकानां पुलाकानामेकमुपस्थान्येषामपि सिद्धातां जानाति। S.B. on MS. 7. 4. 12; cf. Mar. “शितावर्ण भाताची परीक्षा.”

स्थूणानिखननन्यायः: The maxim of digging or fixing in the post. As a stake or post to be firmly fixed in the ground is again and again moved and thrust inward, so this maxim is used when one (say, a disputant) adds several corroborative illustrations, arguments etc. to strengthen and confirm still more his strong position. आक्षेपपूर्विका हि परिहारोक्तिविवक्षितेऽर्थे स्थूणानिखननन्यायेन दृढां बुद्धिसुत्पादयति। S.B. on Br. Sūt. 3. 3. 53; 2. 1. 34; 3. 4. 2; यदि स एव निर्णयः, किमर्थमाक्षेपः। दावीर्थिः, स्थूणानिखननवत्। S.B. on MS. 7. 2. 1; cf. Marāthī “बुद्धिहल्कून बळकट करणे.”

स्त्रेहदीपन्यायः: The illustration of oil in a lamp. The burning of a lamp depends on oil as its feeder; if oil is over, the lamp automatically is extinguished. So there is the relation of cause and effect between स्त्रेह and दीप. वृषभा करणोजिङ्गेन सा निपतन्ती पतिमयपतयत्। ननु तैलविषेकविदुना सह दीपाचिर्हृष्टैति मदिनीम्॥ R. 8. 38; निर्विष्टिविषयस्नेहः स दशान्तमुपेयिवान्। आसीदास्त्रनिर्वाणः प्रदीपाचिरिवोषसि॥ ibid. 12. 1; यावतैलं तावदाख्यानम्।

स्फटिकलौहित्यन्यायः: The simile of the redness of the crystal. This redness is due to the proximity of a red object; such as a rose (जपकुमुम) etc. अन्नदीयगुण-प्रहणप्रहणे च रक्तस्फटिकवस्त्रमालिन्यायेनान्यदीयगुणेनैव अनुरञ्जनाननुरञ्जने विवाक्षिते। Kuval. under the figure अतद्गुणः नानाविधवस्तूनां बर्णान् धत्ते यथामलः स्फटिकः। तद्रुदुपाधेयुग्मभावितस्य भावं विमुर्धते॥ १६॥ विगतोपाधिः स्फटिकः स्वप्रभावा भाति निर्मले यद्वत्। चिह्नः स्वप्रभावा तथा विभातीह विश्वाधिः॥ १७॥ परमार्थसारः।

स्वभावो दुरतिक्रमः: Nature is hard to overcome. यः स्वभावो हि यस्य स्थात् तस्यासौ दुरतिक्रमः। इवा यदि किञ्चते राजा स किं नास्तात्युपानहम्॥ H. 3. 56; एकस्य न क्रमः बवापि बैचित्र्यं च समयं न। शक्तिमेदो न चाभिनः स्वभावो दुरतिक्रमः॥ कुमुमाब्जलि 1. 7; “Nature, to be commanded, must be obeyed.” Bacon; cf. Mar. “स्वभावाला औषध नाहीं.”

स्वामिभृत्यन्यायः: The maxim of master and servant. It is used to mark the relation of the feeder and the fed, or the supporter and the supported, subsisting

between any two objects. न हि साम्ये सत्युपकार्योपकारकभावो भवति। न हि प्रदीपौ परस्परस्योपकुरुतः। ननु चेतनमपि कार्यकारणं स्वामिभृत्यन्यायेन भोक्तुरुपकरिष्यति। न, स्वामिभृत्ययोर्यचेतनांशस्यैव चेतनं प्रत्युपकारकत्वात्। S. B. on Br. Sūt. 2. 1. 4; 2. 3. 43.

हस्तामलकन्यायः: The simile of a myrobalan on hand. It is used to denote an evident result or reward, requiring no proof. It stands for a self-evident fact. बाक्यमप्रतिबद्धं सत् प्राक्परोक्षावभासिते। करामलकवद् बोधमपरोक्षं प्रस्थयते॥ cf. Marāthī “हाताचा मल.”

हितं मनोहारि च दुर्लभं चचः (Ki. 1.4; 14.63.) Words which are salutary and persuasive and arrest attention are difficult to find. सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् ब्रूयात् सत्यम-प्रियम्। प्रियं च नानुतं ब्रूयादेष धर्मः सनातनः॥ Mb.; अप्रियस्य च पद्धत्य वक्ता श्रेता च दुर्लभः। Ram.

हंसकाकन्यायः: The maxim of a goose and a crow. It is used to denote the chasm which could never be bridged between the proverbially superior and the inferior. इभतुरगशतैः प्रयामिति मूढा गुणवत्ता विद्युधाश्चलनित पद्मन्याम्। गिरिशिखरगतिपि काकपूर्वकितः पुलिनामैर्न समेति राजहसैः॥ Subhās.; प्रासादशिखरारूपः काको न गहडायते। Mb.

हंसबकन्यायः: The maxim of a goose and a crane. It is used to denote the permanent distinction between these two and a reliable truth and the best thing becoming a butt of laughter at the hands of the ignoramus. हंस इवेतो बकः इवेतः को मेदो बकहसयोः। नीरक्षीर-पृथक्कारो हंसो बकः बकः॥ “कर्सर्वं लेहितलोचनास्थ्यचरणो”, “हंसः”, “कुतो”, “मानसात्”, “कि तत्रास्ति”, “सुवर्णपङ्कजवनं नीरं सदा निर्मलम्। रत्नानां निचयाः सुवर्णलितिका वैदर्थरोहः कवचित्, “मण्डुका अपि सन्ति तत्र”, “न”, “बकेराकर्घं हीहीकृतम्”॥

होलाकाधिकरणन्यायः: Vide Dictionary p. 1767.

हृदनकन्यायः: The simile of an alligator in a lake. It is used of things which mutually aid or protect each other. See : बनासिहन्याय.

Bibliography : (1) लौकिकन्यायाज्ञालि (A Handful of Popular Maxims) प्रथमः, द्वितीयः तृतीयो भागश्च by Colonel G. A. Jacob (Second Edition, revised and enlarged). (2) भुवनेश्वलौकिकन्यायसाहस्री (Abbreviation लौ. न्यायः) पण्डितठाकुरदत्तशम्भविरचिता; संस्कृत 1965, शके 1830. (3) भीमांसाकोषः, प्रथमादिचतुर्थन्याया भागः; संपादकः केवलानन्दसरस्वती (प्राज्ञपाठशालामाल्लप्रथमाला). (4) Mimānsa Rules of Interpretation by Kisori Lal Sarkar; Tagore Law Lectures, 1905 (1909). (5) Indian Linguistics-Turner Jubilee volume I, 1958; “Four unexplained Nyāyas” by H. G. Narahari, Poona, pp. 92-94.